

## Kutadgu Bilig'deki Söz Varlığının Günümüz Kırgız Türkçesiyle Karşılaştırılması Üzerine

Ceyhun Vedat UYGUR<sup>1</sup>

### Öz

Bu çalışma, on birinci yüzyılın Doğu (Karahanlı) Türkçesiyle yazılmış en önemli ve hacimli manzum eseri olan Kutadgu Bilig'in kelime kadrosunu, günümüz Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesiyle karşılaştırmaktadır. Çalışma, Türkiye'de Reşit Rahmeti Arat tarafından hazırlanıp yayımlanan Kutadgu Bilig Metin ve Tercüme'leri ile (Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig I-Metin, Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig II-Tercüme) yine onun tarafından hazırlanan ancak K. Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yüce tarafından neçe hazırlanıp yayımlanan Kutadgu Bilig III İndeks'e dayanmaktadır. İndeks'teki her kelime ve anlamı Kırgız Türkçesindeki Şekil ve anlamlarıyla karşılaştırılmış; Kutadgu Bilig'deki her bir açıklayıcı anlamın Kırgız Türkçesindeki karşılığı verilmeye çalışılmış; değişen anlamlar, değişen (farklı) yapılar, eskiyen kelimeler tespit edilmiştir. İndeks'te olması gereken ve Semih Tezcan'ın önerdiği kelimeler de (eğer Kırgızca karşılığı varsa) çalışmaya dâhil edilmiştir. Anlam veya okunuşunda sorunlu bulunan İndeks'teki kelimeler (113 adet) çalışmaya alınmamıştır. Sonuçta, yaklaşık üç bine yakın (2998) kelimeyi barındıran Kutadgu Bilig'deki kelimelerin yaklaşık olarak % 46/47 oranında Kırgız Türkçesinde kısmen anlam ve yapı değişmesine uğrayarak ama en fazla da ses değişmelerine ve olaylarına maruz kalarak yaşadığı tespit edilmiştir.

*Anahtar Kelimeler:* Kutadgu Bilig, Söz Varlığı, Kırgız Türkçesi, Kutadgu Bilig ve Kırgızca, Karşılaştırma

## On Comparison of Vocabulary in "Kutadgu Bilig" with Contemporary Kyrgyz Language

### Abstract

The present study aims to compare the vocabulary of Kutadgu Bilig with the Kyrgyz language of contemporary Turkish dialect, which is the most important and voluminous didactic poem written in Eastern (Karahanids) Turkish of the eleventh century. This study is based on the copies and translations of Kutadgu Bilig published by Reshit Rahmet Arat (Yusuf Has Hajib Kutadgu Bilig I –Metin (Copy), Yusuf Has Hajib Kutadgu Bilig II –Tercume (Translation) and Kutadgu Bilig III which was also prepared by him, but published by K. Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yuje. Each word and its meaning in Index is compared with its forms and meaning in Kyrgyz; every descriptive meaning in Kutadgu Bilig is attempted to be given in Kyrgyz; changes in the meaning, changes in the structure, obsolete words are identified. Words that should take place in Index and proposed by Semih Tezcan (if there is Kyrgyz equivalent) are also included. Words (113) that are considered problematic in Index in terms of meaning and reading are not included in this study. As a result of this study, it is identified that approximately 46/47% of words from Kutadgu Bilig, which has nearly three thousand words (2998) exist in Kyrgyz language by changing the meaning and sturcture, but mostly by being exposed to sound change.

*Key Words:* Kutadgu Bilig, Vocabulary, the Kyrgyz language, Kutadgu Bilig and Kyrgyz, Comparison

### Atıf İin / Please Cite As:

Uygur, C. V. (2020). Kutadgu Bilig'deki söz varlığının günümüz kırgız türkçesiyle karşılaştırılması üzerine. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1300-1330.

**Geliş Tarihi / Received Date:** 18.03.2020

**Kabul Tarihi / Accepted Date:** 22.05.2020

<sup>1</sup> Prof. Dr. - 1. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 2. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ceyhunv.uygur@manas.edu.kg, vuygur@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4239-803X

## Giriş

Bugüne kadar Kutadgu Bilig üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Buna rağmen hâlâ onun tam olarak incelenmeyen tarafları bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri, belki ondaki söz varlığının günümüz Türk lehçelerinde ne ölçüde ve hangi biçimlerde yaşayıp yaşamadığıdır. Başka bir deyişle 11. yy. Doğu Türkçesi edebî diliyle yazılmış olan bu dev eserin kelime hazinesinin bugünkü Türk lehçeleriyle bir karşılaştırmasının yapılmamış olmasıdır. Bu konuda kısmi çalışmalar bulunsa da (mesela Anadolu ağızlarıyla karşılaştırma gibi) biz, bu çalışmamızda Kutadgu Bilig'in bütün bir söz varlığını çağdaş Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesiyle karşılaştırmaya çalıştık. Çalışmamız, R. Rahmeti ARAT tarafından hazırlanan ve K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce tarafından yayımlanan (1979) *Kutadgu Bilig III-İndeks* adlı çalışmaya dayanmaktadır. İndeks'in sıhhati tartışılrsa da, konuyla ilgili mevcut görüş ve yayınlar da çalışmamızda dikkate alınmıştır. Sorunlu kelimeleri ciddi bir şekilde tartışan bilim adamı Semih Tezcan olmuştur (Tezcan, 1981). Bu sebeple onun fikirleri, çalışmamızda (Kırgız Türkçesinde bir karşılığı varsa) dikkate alınmış, görüşleri ilgili kelimedede parantez içinde verilmiş, bu husus da \*/s ("sorunlu" anlamında) şeklinde işaretlenmiştir. Yine bu bağlamda, İndeks'te yer almayan ama Tezcan'ın "olması/ eklenmesi gerekir" dediği kelimeler de eğer Kırgız Türkçesinde karşılığı varsa çalışmamıza dâhil edilmiş ve \*/i (ilave) ile işaretlenmiştir.

Kutadgu Bilig'de üç bine yakın kelime bulunmaktadır. Çalışmamızda bu kelimelerin tamamı (içlerine okunuş ve anlam açısından sorunlu, tartışmalı olanlar da var) günümüz Kırgız Türkçesiyle karşılaştırılmış; her bir kelimenin anlamı / anlamları, anlam değişimleri, ses değişimleri, yapısı karşılaştırma kapsamına alınmıştır.

Çalışmamızın bir özelliği de Kutadgu Bilig İndeks'inde yer alan kelimelerin anlamlarını ortaya koyan her kelimenin olabildiğince Kırgız Türkçesinde karşılığının / karşılıklarının verilmeye çalışılmasıdır. Örneğin Kutadgu Bilig'deki (KB) **ağrıg** kelimesi, İndeks'te *ağrı*, *zahmet*, *hastalık* şeklinde anlamlandırılmış. Söz konusu anlamı veren üç kelimenin de Kırgız Türkçesindeki karşılıkları bulunup yazılmaya çalışılmıştır. Kelime anlamları yatık (italik) harflerle verilmiştir:

**KB ağrıg** *Ağrı*; **Krg.** ooru; *zahmet* **Krg.** kıyınçılık; *hastalık* **Krg.** ooru gibi.

Bütün kelimeler yukarıda gösterildiği şekliyle çalışmaya alınmıştır. Kırgız Türkçesinde karşılığını yazamadığımız kelimelerin yeri boş bırakılmıştır.

Kutadgu Bilig'deki özel isimler, (birkaç istisna dışında) çalışmamıza dâhil edilmemiştir.

Tespitlerimize göre Kutadgu Bilig'deki kelimelerin 1543 adedi, bugünkü Kırgız Türkçesinde yaşamaya devam etmektedir. 1543 adet kelimenin bir kısmı anlam bakımından, bir kısmı ses bakımından, bir kısmı da yapı bakımından değişikliğe uğramıştır. Bu durum doğal kabul edilmelidir. Çünkü bugünkü Kırgız Türkçesi, Sovyetler Birliği döneminde yazı dili hâline getirilmiştir. Yani o zamana kadar Kırgız Türkçesi, sözlü bir diyalekt durumundaydı. Diyalektler, ağızlar, elbette ki edebî dile göre **özellikle ses bakımından değişiklik gösterecektir**. Başka bir deyişle Kutadgu Bilig metnindeki kelimelerin ses (telaffuz) bakımından değişiklik göstermesinin temel sebebi, bir anlamda metnin Kırgız Türkçesinin seslik, sesletim değerlerine uygun duruma getirilmesidir. Bu durum, Kazak, Karakalpak, Nogay, Tatar gibi diğer Türk diyalektleri için de geçerlidir.

Türkiye Türkçesinde fiillerin mastar biçimlerini biz genellikle -mAk eki ile karşılıyoruz. Soyut fiilleri de -mAk okutan "fiil çizgisi" ile (-) karşılıyoruz. Kırgız Türkçesinde bu durum, kök veya gövdedeki ünlünün durumuna göre -uu, -üü, -oo, -öö (< -ig, -ig) biçimine girmektedir. Biz de çalışmamızda fiilleri bu şekilde gösterdik. Böylece fiilleri, isim-fiil biçimlerinden ayırmış olduk.

Çalışmamızda bazı işaretler kullandık. Bunlar ve karşıladıkları anlamlar şöyledir:

- \*/m: KB'den bu yana Kırgız Türkçesinde manası değişen kelimeler,
- \*/k: KB'den bu yana Kırgız Türkçesinde yapısı kısmen değişen kelimeler,
- \*/e: KB'de olup da Kırgız Türkçesinde eskimiş olan kelimeler,
- \*/h: KB'de olup da bugün Kırgız Türkçesinde halk ağzında yaşayan kelimeler,
- \*/v: KB'de birbirinin varyantı durumunda olan kelimeler,

\*/i: İndeks'te olmayan ve Tezcan'ın önerisiyle ilave edilmiş olan kelimeler.

\*/öi: özel isim

## 1. Değişmeden Günümüz Kırgız Türkçesine Ulaşan Kelimeler

Bunlar içinde az da olsa anlam değişmesine veya kısmen yapısal değişikliğe uğrayanları görmek mümkündür (Bunları \*/m veya \*/k işaretleriyle belirttik). Bazı kelimeler de Kutadgu Bilig *İndeks*'inde varyantlı olarak yer almıştır. Bunları da \*/v işaretiyle gösterdik. Ama aşağıdaki örneklerin büyük bir kısmında kelimeler, anlam ve yapı bakımından değişmeden günümüz Kırgız Türkçesinde kullanılmaktadır:

'**abid** *İbadet eden, abid / abit* > **Krg.** abid "sofu"

'**aceb** *Hayret, taaccüb, şaşma, acep* > **Krg.** aldastap kaluu, şaşuu, **acap**

**aç** *Aç, doymamış, açgözlü* > **Krg.** aç

**aç** *Aç, doymamış, açgözlü* > **Krg.** aç

**aç- I Açmak** > **Krg.** aç-

**aç- I Açmak** > **Krg.** aç-

**açı-** *Acımak; ağrmak, acı-* > **Krg.** açı- "mayalanmak, kabarmak; boor ooru, canı aç-

**açıl-** *Açılmak; anlaşılmak* > **Krg.** açıl-

**açıl-** *Açılmak; anlaşılmak* > **Krg.** açıl- **min-** *Binmek. bk. mün-* > **Krg.** min-

**açıt- II İncitmek** > **Krg.** oorut-, *açıt-* "acıtmak, şiddetli ağrı vermek"

**açıt- II İncitmek** > **Krg.** oorut-, *açıt-* "acıtmak, şiddetli ağrı vermek"

**adam** (*A. Adem*) *Adam, kişi* > **Krg.** adam, kişi

'**adil** (*A. Adalet; doğruluk*) > **Krg.** **adil**, adildik, adilet

**aq-** *Akmak* > **Krg.** ak-

**al-** *Almak bk. alğal-* > **Krg.** al-

**ala** *Ala, alaca* > **Krg.** **ala**-bula

**alp** *Alp* > **Krg.** **alp**; *kabraman, cesur* > **Krg.** baatır, kaarman; *cesur* > **Krg.** kayrattuu, kurç, taymanbas; *yigit* >

**Krg.** baatır

**ança** *bk. ol* > **Krg.** ança "o kadar"

**and** *Ant, yemin* > **Krg.** **ant**, kasam, şert

**anda** *bk. ol* > **Krg.** anda "onda; orada; o zaman"

**anı** *bk. ol* > **Krg.** anı "onu"

**ansız** *bk. ol* > **Krg.** ansız "onsuz"

'**aqıbet** (*A. Akıbet, son, nibayet*) > **Krg.** **akıbet**, akırkı, soñku; akırında, ayağında

'**aqıl** (*A. Akıl*) > **Krg.** akıl

**aqsaq** *Aksak, topal* > **Krg.** aksak

**arpa** *Arpa* > **Krg.** arpa

**arqa I** *Arka, arka taraf* > **Krg.** **arka**, art, art caq

**arqa II** *Yardımcı* > **Krg.** arka

**arqa III** *Sırt* (Tezcan: "bel suyu, arka suyu, sperma, meni") > **Krg.** **arka**, bel, kır, kırka, sırt

**art-** *Artmak, fazlalaşmak* > **Krg.** **art-**, köböyüü

**art** *Dağ* (Tezcan: "dağ geçidi, boğaz") > **Krg.** dak, cara, too, **art** "dağ geçidi"

**arzu** (*F.*) *arzu, istek, dilek* > **Krg.** **arzuu**, kaala-, kumardanuu, tilek

**asil-** (Tezcan: esil- "azalmak, eksilmek") *Asılmak* > **Krg.** asıl- "asılmak; sataşmak..."

**aşıl** *Asıl* > **Krg.** **asil**, cınığı; *esas* > **Krg.** başkı, negiz, negizgi, paydubal

**aş** *Aş* > **Krg.** **aş**, tamak

**at** *Ad, isim* > **Krg.** **at**, ısim, zat atooç

**at** *At (hayvan)* > **Krg.** at

**at-** *Atmak* > **Krg.** ırgıt-, tašta-, **at**; *brakmak* > **Krg.** boşot-, kaltır-

**ata** *Baba* > **Krg.** ata

**atalıq** *babalık* > **Krg.** atalık "babalık"

**atan-** *Adlandırılmak, ad almak* > **Krg.** atan-

**ay I** *Ay, kamer* > **Krg.** Ay **qutul-** *Kurtulmak* > **Krg.** kutul-

**ayaq** *Çanak* > **Krg.** kumura tabak, **ayak**; *kâse* > **Krg.** kese, kese; *kadeh* > **Krg.** çöyçök

**aylıq** *Aylık* > **Krg.** **aylık**, mayana

**az** *Az* > **Krg.** **az**, kem

**az-** *Azılamak, yolu şaşırarak, yoldan çıkmak* > **Krg.** buzul-, coldon çık-; **az-** "yola düşmek; uzaklaşmak; zayıflamak; solmak; reddetmek; fakir olmak; sinirlenmek"

'**azâb** (*A.*) *Azap* > **Krg.** **azap**; *işkence* > **Krg.** azap, kıynoo, muñ; *keder* > **Krg.** azap, muñ

**azad** (*F.*) *Azat* > **Krg.** **azat**, erkin; *serbest* > **Krg.** boş, erkin

**azıt-** *Azıtmak, yoldan çıkarmak* > **Krg.** **azıt-** > hlk. azgır- \*/k

'**aziz** (*A.*) *Aziz* > **Krg.** aziz; *kıymetli* > **Krg.** baaluu

- balıq *Balık* > **Krg.** balık  
baq- *Bakmak* > **Krg.** *bak-*, kara-, tikte-  
bar *Var* > **Krg.** bar; *mevcut* > **Krg.** bar, bar bolgon  
bar- *Varmak* > **Krg.** cet-, kel-, *bar-*; *gütmek* > **Krg.** ket-  
barı *Bütünü, tamamı, hepsi* > **Krg.** *baarı*, bardığı, calpısı  
bas- *Basmak* > **Krg.** basıp çığar-, *bas-*, ter-  
basıl- *Basılmak* > **Krg.** basıl-  
baş *Baş* > **Krg.** baş; *ön* > **Krg.** aldı, ön; *uç* > **Krg.** uç  
başçı *Başkan; şef* > **Krg.** *başçı*, başkarma, töraga; *baş* > **Krg.** baş  
bat- *Batmak* > **Krg.** *bat-*; *sinmek* > **Krg.** basın-; *gözden kaybolmak; saklanmak, gizlenmek*  
bata (Tezcan: Bu kelime çıkarılmalı ve *bat* ile birleştirilmeli) *Derhal* > **Krg.** daroo, tez; *çabuk. bk. bat* > **Krg.** çapçañ, çyrak, tez \*/s  
bay *Zengin* > **Krg.** bay  
baylıq *Zenginlik* > **Krg.** baylık  
bedel (A.) *Bedel* > **Krg.** bedel "bedel, değer"; *karşılık* > **Krg.** ılayık kelüü, coop, tuura kelüü  
bek *Sağlam, muhkem* > **Krg.** çñ, deni sak, *bek* "sert, katı, dayanıklı; sağlam; kilitli, apalı; pek, çok; sağlam, güvenilir"  
beki- *Sağlamlaşmak* > **Krg.** beki-  
bekit- *Pekitme, sağlamlaştırmak. bk. bekit-, bekiüt-* > **Krg.** bekit-  
berk *Sağlam, kuvvetli* > **Krg.** çñ, deni sak, *berk* "sağlam, berk", bek  
beter (F.) *Daha kötü, daha fena* > **Krg.** beter  
beyt I (A.) *Beyit, ev* > **Krg.** beyt  
beyt II (A.) *Ev* > **Krg.** üy, beyit  
beze- *Bezemek* > **Krg.** casalgala-, koozdo-, körkömdö-, *beze-*; *süslemek* > **Krg.** casan-  
bezen- *Bezenmek, süslenmek* > **Krg.** *bezen-*, bezel-  
biç- *Biçmek, kesmek. bk. biç-* > **Krg.** *biç-*, or-  
bıçaq *Bıçak. bk. bıçek* > **Krg.** bıçak  
bış- *Pişmek* > **Krg.** *bış-*; *olgunlaşmak* > **Krg.**  
bışur- *Pişirmek* > **Krg.** *bışur-*  
biç- *Biçmek* > **Krg.** *biç-*, oruu ; *kesmek. bk. biç-* > **Krg.** kes-, toktot-  
bil- *Bilmek* > **Krg.** bil-  
bilek *Bilek* > **Krg.** bilek  
bilin- *Bilmek, anlamak* > **Krg.** *bilin-* "bilinmek", bil-, anda-, tüşün- \*/m  
biliş- *Bilişmek, tanışmak* > **Krg.** biliş- "tanınmış olmak, aşikâr olmak" \*/m  
bir *Bir* > **Krg.** bir  
birik- *Birilmek* > **Krg.** *birik-*, cıyıl-, koşul-; *toplanmak, bir olmak* > **Krg.**  
biriktür- *Biriktirmek* (Tezcan: "birleştirmek, birbirine uygun duruma getirmek) > **Krg.** biriktir-  
birlik *Birlik, vahdet* > **Krg.** birdik, birlik  
biz *Biz* > **Krg.** biz  
bol- *Olmak* > **Krg.** bolup kal-, *bol-*  
boş *Boş* > **Krg.** boş; *serbest* > **Krg.** boş, erkin  
boz *Boz renk* > **Krg.** boz  
börk *Külâb, başlık, kalpak* > **Krg.** külö, şökülö, *börk*  
böz *Bez (pamuktan yapılmış kumaş)* > **Krg.** bez "beze, gudde", *böz*, kezdeme  
bu *Bu* > **Krg.** *bu*, bul, oşol  
bulaq *Pınar* > **Krg.** kaynar, *bulak*  
bulğaş- *Karışmak* > **Krg.** aralaş-, çataş-, kiyliğış-, *bulğaş-*  
bulun- *Bulunmak* > **Krg.** bol-, *bulun-* "bulunmak" sol *Sol* > **Krg.** sol  
buqa *Boğa* > **Krg.** buka  
bur- *Burmak, sıkılaştırmak* > **Krg.** *bur-*, kayra-, tolga-  
burhan *Burhan, put* > **Krg.** burhan  
but *But, bacak* > **Krg.** san; *bacak* > **Krg.** *but* sök- *Sövmek* > **Krg.** *sök-*, uruş-  
but *Put* > **Krg.** but  
buyur- *Buyurmak, emretmek* > **Krg.** buyruk ber-, *buyur-*, carlık kıl-  
buz- *Bozmak* > **Krg.** buz-; *yıkılmak* > **Krg.** cık-; *harap etmek* > **Krg.** eskirt-, kıyrat-, tozdur-; *viraneye çevirmek, darmadağın etmek* > **Krg.**  
buzul- *Bozulmak* > **Krg.** buzul-; *yıklılmak* > **Krg.** cıgıl-  
buzuq *Bozuk* > **Krg.** buzuk; *kırık, yıktık* > **Krg.** kıyragan, singan, sınık  
bütün *Bütün* > **Krg.** baarı, бүткүл, *bütün*  
bütür- *Sağaltmak, sağlam hâle koymak* > **Krg.** bütür- "bitirmek, tüketmek; mezun olmak" \*/m  
can (F.) *Can* > **Krg.** can; *ruh* > **Krg.** rux, şaytan; *gönül* > **Krg.** köñül; *yürek* > **Krg.** cürök; *kalp* > **Krg.** cürök; *kuvvet* > **Krg.** kubat, küç; *kudret* > **Krg.** kubat, kudret, küç



- çal** *Alaca* > **Krg.** ala-bula, ak-sarı, boz, **çal** "kır renk"  
**çal-** *Yere çalmak, vurmak* > **Krg.** at-, ur-, **çal-**  
**çiq-** *Çıkmak* > **Krg.** çık-  
**çiqar-** *Çıkarmak* > **Krg.** çiqar-  
**çök-** *Çökmek* > **Krg.** çök-  
**din** (A.) *Din* > **Krg.** din  
**duşman** (F.) *Düşman* > **Krg.** **duşman**, coo  
**eger** (F.) *Eğer* > **Krg.** **eger**, egerde  
**ek-** *Bir şey ekemek* > **Krg.** ek-  
**em** *İlaç* > **Krg.** darı, **em** "ilaç, şifa; aşı"  
**emçi** *Tabip* > **Krg.** tabıp, **emçi** "üfürükçü" \*/m  
**emgek** *Emek* > **Krg.** **emgek**, meenet; *zabmet* > **Krg.** kıyınçılık; *eşyet* > **Krg.** kısım casa-, kıs-  
**emma** (A.) *Ama, ancak, şu kadar ki, kaldı ki* > **Krg.** biroq, uşul gana, **amma** "ama; bütünü, hepsi" (halk ağzı)  
**eñ** *En* > **Krg.** eñ, *daba (kuvvetlendirme edati)* > **Krg.** dağı, eñ  
**er** *Er, erkek adam* > **Krg.** asker, **er**, erkek, kaarman, kayrattuu  
**erdem** *Erdem, fazilet* > **Krg.** coomarttik, tatıktuuluk; **erdem** "yiğit, er, kahraman" \*/m  
**eren** *İnsan, insanlar* > **Krg.** adam, kişi, **eren** "er, yiğit"  
**erk** *Kudret, güç* > **Krg.** kubat, kuduret, küç, **erk**  
**erkeç** *Genç teke* > **Krg.** erkeç  
**erkek** *Erkek* > **Krg.** erkek  
**erte** *Erte, erken* > **Krg.** erte  
**es-** *Esmek* > **Krg.** cel cür-, şamal bol-, **es-** "esmek, üfürmek; çırpınmak"  
**inan-** *Inanmak* > **Krg.** **inan-**, işen-  
**inanç** *Güvenilen, inanılan; güvenme, inanma* > **Krg.** inanıç "inanç"; inanış "inanış"  
**ısın-** (Tezcan: **isin-**) *Isınmak* > **Krg.** cılın-, **ısın-**  
**iş** *Sis* > **Krg.** tuman, **iş** "is"  
**iç** *İç* > **Krg.** iç, içki cak  
**iç-** *İçmek* > **Krg.** çek-, **iç-**, tart-  
**il-** *I Bağlamak, ilişirmek* > **Krg.** bayla-, bekit-, **il-** "asmak, bağlamak, ilişirmek, takmak..."  
**‘ilim** (A.) *İlim, bilme, biliş* > **Krg.** ilim  
**ilin-** *Yakalanmak, tutulmak* > **Krg.** ilin- "tutulmak, yakalanmak, takılmak"  
**iliş-** *Birbirine ilişmek, çatışmak* > **Krg.** **iliş-**, çatış-, uruş- *akıllı* > **Krg.** akılduu \*/m  
**ini** (yaşça) *Küçük kardeş* > **Krg.** ini  
**iş** *İş* > **Krg.** biznes, **iş**, cumuş  
**işçi** *İşçi* > **Krg.** cumuşçu, **işçi**  
**işen-** *Güvenmek* > **Krg.** **işen-**, süyön-; *inanmak* > **Krg.** inan-, işen-  
**it** *Köpek, bk. it* > **Krg.** it  
**iz** *İz* > **Krg.** iz; *nişan* > **Krg.** belgi  
**kaçan** *Ne zaman, ne vakit* > **Krg.** kaçan  
**qağaz** (F.) *Kâğıt. bk. kağıd* > **Krg.** kagaz \*/v; **qağıd** (F.) *kağıt. bk. kağız* > **Krg.** kagaz \*/v  
**qal-** *Kalmak* > **Krg.** kal-  
**qalem** (A.) *Kalem* > **Krg.** **kalem**, karamdaş  
**qalın** *Kalabalık* > **Krg.** kalıñ top, qalıñ el; *çok* > **Krg.** köp, ötü, abdan, **kalıñ**  
**qalqan** *Kalkan* > **Krg.** **kalkan**, kambala **toñ** *Sert, katı* > **Krg.** katuu, **toñ** "don, buz tutma; ham, olmamış; soğuk, ilgisiz" \*/m  
**qamçı** *Kamçı* > **Krg.** kamçı  
**qan** *Kan* > **Krg.** kan  
**qanat** *Kanat* > **Krg.** kanat  
**qana‘at** (A.) *Kanaat* > **Krg.** **kanaat**, kanaatangandık  
**qap qara** *Kap-kara* > **Krg.** kapkara  
**qap-** *Tutmak* > **Krg.** cakala-, karma-, sakta-, tut-, **kap-** "köpek ısırarak; ağır konuşmak, sözle saldırmak" \*/m  
**qar** *Kar* > **Krg.** kar  
**qara I** *Kara* (Tezcan: 2715'te doğrudan doğruya 'mürekkep' anlamında kullanılmıştır.) > **Krg.** caman, **kara**, kurgak  
**qarar** (A.) *Karar* > **Krg.** çeçim, toktom, **karar** "karar, yargı" (*eski*) \*/e **tur-** *Durmak, ayakta durmak* > **Krg.** tokto-, **tur-**  
**qarar-** *Kararmak* > **Krg.** karar-  
**qarğış** *Beddua* > **Krg.** qarğış  
**qarı** *Yaşlı. bk. qarış* > **Krg.** kari  
**qarı-** *Kocamak, yaşlanmak* > **Krg.** kartay-, **karı-**  
**qarın** *Karın* > **Krg.** aş kazan, **karın**  
**qarındaş** *Kardeş* > **Krg.** ini, **karındaş**, tuugan

- qarşı I *Karşı. bk. qarşu* > **Krg.** karşı; qarşu *Karşı. bk. qarşu* > **Krg.** karşı \*/v  
 qaş I *Ön* > **Krg.** aldı, ön. **kaş** "ön, karşı; eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm"  
 qaş II *Kaş* > **Krg.** kaş  
 qat- I *Katmak* > **Krg.** koş-, **kat** "ilave etmek, ilhak etmek"; *karıştırmaq* > **Krg.** aralaştır-, **kat** "ilave etmek"  
 qatıl- *Katılmak, karıştırılmak* > **Krg.** katıl- "saklanmak, gizlenmek" \*/m  
 qayna- *Kaynamak* > **Krg.** kayna-  
 qaz *Kazı* > **Krg.** kaz  
 qaz- *Kazmak* > **Krg.** kaz-  
 qaža (A.) *Kaža* > **Krg.** avariya, balaket, **kaza**, ölüm, rayon  
 qazı (A.) *Kadı* > **Krg.** kazı "hakim"  
 qazıl- *Kazılmak* > **Krg.** kazıl-  
 qıl *Kıl* > **Krg.** kıl  
 qıl- *Kılmak, etmek* > **Krg.** **kıl**, et-, casa-; *yapmaq* > **Krg.** casa-, **kıl**  
 qılıç *Kılıç* > **Krg.** kılıç  
 qılıq *Kılık* > **Krg.** keyip, sırtkı körünüş ; *huy* > **Krg.** münöz, peyil, peyli-kuyu, **kılık**, *gidiş* > **Krg.** abal, cürüm-turum, keyip, kılık-coruk  
 qılıq *Huy* > **Krg.** münöz, peyil, peyli-kuyu; *gidiş* > **Krg.** abal, cürüm-turum, keyip, **kılık**-coruk; *tavır, bk. qılıq* > **Krg.** cürüm-turum \*/v  
 qılın- *Kılınmak, yapılmak* > **Krg.** kılın- "yapılmak"  
 qımız *Kımız* > **Krg.** kımız  
 qın I *Kın, bıçak ve kılıç kılıfı* > **Krg.** kın  
 qır I *Kır* > **Krg.** ak-sarı, ayıl, boz, talaa, **kır** "bayır, dağ silsilesi; kenar, sınır, hudut" \*/m; *sabra* > **Krg.** çöl \*/m  
 qırğıl *Kırıl* > **Krg.** kırğıl "kır sakal" \*/m  
 qırq *Kırk (40)* > **Krg.** kırk üç *Üç (3)* > **Krg.** üç  
 qırtış *Yüz* > **Krg.** bet, cüz, üst, **kırtış** "yüzey, satıh; boya";  
 qıs- *Sıkmak, baskı altında bulundurmak* > **Krg.** bas-, sık-, **kıs** "sıkmak; baskılamak, zorlamak..."  
 qışsa (A.) *Hikâye* > **Krg.** aňgeme, ikaya, **kıssa** "kıssalar, hikâyeler"  
 qış *Kış* > **Krg.** kış  
 qıy- *Kıymak* > **Krg.** maydala-, **kıy**- "kıymak, kesmek"  
 qıyamet (A.) *Kıyamet* > **Krg.** **kıyamat**, kıyamat-kayım  
 qıyıq *Eğrilik, cayma* > **Krg.** kıyık "kesinti, kırpıntı" \*/m  
 qıyıl- *Kıyılmak, kusur işlemek* > **Krg.** kıyıl- "kesilmek" \*/m  
 qız I *Kız, kız çocuk* > **Krg.** kız  
 qızıl *Kızıl, kırmızı* > **Krg.** **kızıl**, kırmızı  
 qol I *Kol* (Tezcan: 'kol' ve 'vadi' anlamlarındaki kol, farklı kelimelerdir görüşündedir. Biz de ayırdık.) > **Krg.** bağıt, **kol**, tarmak, tutka  
 qon- *Konmak* > **Krg.** kon- "konmak; yere inmek..."  
 qor II (Tezcan) *Maya* (Tezcan) > **Krg.** **kor** "iyice mayalanmış boza; esas, bir şeyin özünü oluşturan ana öge, temel" \*/i  
 qorq- *Korkmak* > **Krg.** kork-  
 qoş- *Yazmak, şiir düzme* > **Krg.** caz-, **koş**- "ağıt söylemek; doğaçlama şiir söylemek..."  
 qoşul- *Yazılmak, düzenlenmek, şiir düzülme* > **Krg.** koşul- "bir araya gelmek, katılmak" \*/m  
 qoy *Koyun* > **Krg.** **koy**, koyun  
 quç- *Kucaklamak* > **Krg.** kuç- > kuçaktoo \*/e  
 qul *Kul, köle* > **Krg.** kudaydın kulu, **kul** "kul, Tanrı'ya göre insan; köle"  
 qulaç *Kulaç* > **Krg.** kulaç  
 qulaq *Kulak, bk. qulğaq* > **Krg.** kulak  
 qulan *Yaban eşeği* > **Krg.** kulan  
 qum *Kum* > **Krg.** kum  
 qur- *Kurmak* > **Krg.** kur-; *germek* > **Krg.** ker-  
 qurt *Kurt, solucan* > **Krg.** **kurt**, soolcan  
 qurut *Peynir* > **Krg.** **kurut** "kurutulmuş süzme yoğurt", bıştak, sır  
 quş *Kuş* > **Krg.** kuş  
 qut *Kut, mutluluk, devlet* > **Krg.** kut  
 qutur- *Kudurmak* > **Krg.** kutur-  
 quzğun *Kuzgun* > **Krg.** kuzgun  
 keç- *Geçmek, ölmek* > **Krg.** öl-; **keç**- "geçmek; affetmek, vazgeçmek" \*/m  
 keçiş *Geçme* > **Krg.** keçiş  
 keg (Tezcan: kek olmalı.) *Kin* > **Krg.** açuu, **kek**; *öç* > **Krg.** **kek**, öç, öç aluu \*/v; *hınç, bk. kek* > **Krg.** kektöö \*/v  
 kel- *Gelmek* > **Krg.** cet-, **kel**

- kelin *Gelin* > **Krg.** kelin  
kem *Hastalık* > **Krg.** ooru, **kem** "eksik, az; geri, aptal" \*/m  
keñç II (*F. genç*) *Hazıne* > **Krg.** kazına, **keñç** "hazine, servet"  
kep *Kalıp* > **Krg.** kalıp, ülgü, **kep** "şekil, biçim"; *vücut, forma* > **Krg.** beden, dene  
ker- *Germek, kabartmak* > **Krg.** ker-  
kerek *Gerek* > **Krg.** kerek  
kerim (*A.*) *Kerim* > **Krg.** kerim "kerim, merhametli"  
kes- *Kesmek* > **Krg.** kes-, toktot-  
kesil- *Kesilmek* > **Krg.** kesil- "kesilmek; çatlak, çizgi oluşmak"  
kez- *Gezmek* > **Krg.** kez-; *dolaşmak* > **Krg.** aylan-, çatış-, **kez-**, tegeren-  
kızır- *Kızarmak* > **Krg.** kızır-  
kim *Kim* > **Krg.** kim  
kir- *Girmek* > **Krg.** kir-  
kir *Kir* > **Krg.** kir  
kişi *Kişi* > **Krg.** adam, **kişi**, *insan* > **Krg.** adam, kişi; *adam* > **Krg.** adam, kişi; *kimse* > **Krg.** ar kim, birö, kimdir birö  
kişilik *İnsanlık* > **Krg.** adamzat, **kişilik**  
köç *Göç* > **Krg.** köç  
köç- *Göçmek* > **Krg.** köç-  
kök II *Gök* > **Krg.** asman, kam, **kök**; *gökyüzü* > **Krg.** kök  
kök III *Mavi* > **Krg.** kök; *yeşil* (Tezcan: 'boz' karşılığı da eklenmelidir.) > **Krg.** çasıl  
kölük *Yük hayvanı* > **Krg.** kölük "binilecek vasıta; deve dışındaki yük hayvanları"  
köm- *Gömmek* > **Krg.** çasır-, cerge koy-, **köm-**  
kömül- *Gömülmek* > **Krg.** kömül-  
kömür *Kömür* > **Krg.** kömür  
kөнül *Gönül* > **Krg.** көнүл  
kör- *Görmek* > **Krg.** kör-, tikte-  
kөрk *Güzellik* > **Krg.** suluuluk, **kөрk** "güzellik; görünüş, görünüm."  
kөрül- *Görülmek* > **Krg.** көрүл-  
kөрүн- *Görünmek, buzura çıkmak* > **Krg.** көрүн-  
kөрüş- *Görüştük, yüz yüze bakmak* > **Krg.** көрüş-  
köz *Göz* > **Krg.** köz  
küç *Güç* > **Krg.** daremet, kıyın, kubat, **küç**, oor  
kül- *Gölmek* > **Krg.** kül-  
küldür- *Güldürmek* > **Krg.** küldür-  
kümüş *Gümüş* > **Krg.** күmüş  
kün II *Güneş* > **Krg.** күn  
kün III *Gün, gündüz* > **Krg.** күn, күndüz  
kündüz *Gündüz* > **Krg.** күndüz  
laqab (*A.*) *lakap* > **Krg.** **lakap**, lakap at  
mal (*A.*) *Mal* > **Krg.** buyum, **mal**, tovar  
ma'ni (*A.*) *Mana, anlam* > **Krg.** maani  
men *Ben. bk. min* > **Krg.** men  
miñ *Bin (1000)* > **Krg.** **miñ**, tümön  
mişâl (*A.*) *Misal, örnek* > **Krg.** misal, örnök, ülgü  
muñ *Bun, sıkıntı* > **Krg.** kıynaluu, sıgıluu, **muñ** "bun, sıkıntı"; *acı* > **Krg.** açuu  
mülk (*A.*) *Memleket* > **Krg.** ölkö, tuulgan cer, **mülk** "hazine; değer verilen şey; mal mülk" \*/m  
namaz (*F.*) *Namaz* > **Krg.** namaz  
ne *Ne* > **Krg.** emne, **ne**; *nasıl* > **Krg.** kanday  
neçe *Nice* > **Krg.** kança, nece; *kaç* > **Krg.** kança, **neçe**  
niyet (*A.*) *Niyet* > **Krg.** niyet  
nur (*A.*) *Nur* > **Krg.** canık, **nur**  
oq II *Ok* > **Krg.** cebe, **ok**  
on *On (10)* > **Krg.** on  
ot I *Ateş* > **Krg.** ot  
ot III *Ot* > **Krg.** çöp, em çöp, **ot**  
otuz *Otuз (30)* > **Krg.** otuz  
oyun *Oyun* > **Krg.** aldo, ilee, **oyun**, p'esa, pyesa, teatr oyunu; *yarış* > **Krg.** carış  
öç *Öç* > **Krg.** kek, **öç**, öç aluu; *kein* > **Krg.** açuu, kek  
öl *Islak* > **Krg.** nım, nımduu, suulu, suulu, **öl** "nem, ıslaklık, rutubet"; *yaş* > **Krg.** caş, kurak, suu; *nem* > **Krg.** nım  
öl- *Ölmek* > **Krg.** öl-

- ölüm *Ölüm* > **Krg.** ölüm  
 öñ I *Ön* > **Krg.** aldı, *öñ*  
 öp- *Öpmek* > **Krg.** öp-  
 ör- *Örmek; bağlanmak* > **Krg.** ör-  
 örüm *Örülmiş* > **Krg.** örüm "örgü, belik; köy çevresindeki otlak, mera" \*/m  
 özel- (Tezcan: üzül- okunmalı) *Istırap çekmek* > **Krg.** *üzül-* "ölmek, can teslim etmek" \*/m  
 pak (F.) *Pak (temiz)* > **Krg.** pak "pak, tertemiz; günahsız"  
 peri (F.) *Peri* > **Krg.** peri  
 qaç- *Kaçmak* > **Krg.** kaç-; *kaçınmak* > **Krg.** baş tart-, çetke çıga ber-; *sakınmak* > **Krg.** saktan-  
 rahat (A.) *Rabat* > **Krg.** ıngayлуу, ırxat, *rahat* "gönenc, mutluluk, mutlu hayat", tınc  
 sağızğan *Saksagan* > **Krg.** sağızgan  
 saq *Uyanık* > **Krg.** oygoo, *sak* "uyanık, gözüaçık, müteyakkz; hassas, duyarlı  
 saqal *Sakal* > **Krg.** sakal  
 sal- *Atmak* > **Krg.** ırgıt-, tašta-, *sal*; *brakmak* > **Krg.** boşot-, kaltır-  
 saray (F.) *Saray* > **Krg.** saray  
 sat- *Satmak* > **Krg.** sat-  
 sayra- *Şakamak, ötişmek* > **Krg.** sayra-  
 sebeb (A.) *Sebeb* > **Krg.** sebep; *bahane* > **Krg.** şıltoo, tirikçilik  
 sekirt- *Seğirtmek, koşturmak* > **Krg.** bet al-, umtul-, *sekirt-* "sıçratmak, atlatmak"  
 semiz *Semiz, kuvvelli* > **Krg.** semiz  
 sen *Sen* > **Krg.** sen, siz  
 sın- *Kırmak* > **Krg.** sın-; *bozulmak* > **Krg.** sın-  
 sına- *Sınamak, tecrübe etmek* > **Krg.** sına-  
 sır(r) (A.) *Sır, gizli söz, bk. sir* > **Krg.** sır  
 sır *Sır* > **Krg.** sır  
 sız- *Sızmak* > **Krg.** sız-, sızılıp çık-  
 siñ- *Sinmek* > **Krg.** basın-, *siñ-* "sinmek, nüfuz etmek; sindirilmek, hazmedilmek; kabullenmek; karışmak";  
*saklamak* > **Krg.** çasır-, kat-; *hazmedilmek* > **Krg.**  
 siñim (Tezcan: *siñimlig* "uyumlu, uyum sağlayabilir" olmalı) *Kabul* (Tezcan: "uyumlu") > **Krg.** *siñimdiüi*  
 "sindirimi kolay; etkili, saygın" \*/s  
 siz *Siz* > **Krg.** sen, siler, *siz*, sizder  
 soñ *Son* > **Krg.** akırkı, soñku, *soñ* "son, bir şeyin en arkası; -den sonra; arka, art"  
 sor- I *Emmek* > **Krg.** em-, *sor-*  
 sök- *Sökmek* > **Krg.** sök-, suur-  
 söz *Söz* > **Krg.** söz  
 sulğan (A.) *Sultan* > **Krg.** sultan  
 sun- *Sunmak* > **Krg.** sıyla-, *sun-*; *uzatmak* > **Krg.** uzat-  
 sür- I *Sürmek* > **Krg.** ayda-, boyo-, mayla-, *sür-*; *kovmak, sürgün etmek* > **Krg.** kubal-, kuu-  
 süt *Süt* > **Krg.** süt  
 süz- *Süzmek* > **Krg.** süz-  
 süzül- *Süzülmek* > **Krg.** arıkta-, *süzül-* "baygınlaşma, süzülmek; salınarak yürümek; yüzüne nazlı bir anlam  
 vermek; gözleri süzülmek" \*/m  
 şek(k) (A.) *Şübbe* > **Krg.** küdük, kümön, *şek* "kuşku, şüphe; ima", şektenüü  
 şeker (F.) *Şeker* > **Krg.** kant, kempüt, *şeker*  
 şerab (A.) *İçki, şarap* > **Krg.** içimdik, içkilik; *şarap*  
 şiş *Şiş* (Tezcan: Bu anlam çıkarılmaldır.) > **Krg.** *şiş*, şişik  
 ta'at (A.) *İbadet* > **Krg.** ibadat, kudayga sıymuu, tabınuu, *taat* "taat, ibadet; sabır"  
 tal *Dal* > **Krg.** butak, salaa, şak, tarmak, *tal* "dal; söğüt ağacı"  
 tala- *Yağma etmek* > **Krg.** tala- "dalamak, köpek ısırarak; yemek, ısırarak; mec. Talan etmek."  
 tamam (A.) *Tamam, tamamlanmış* > **Krg.** büt, caksı, carayt, makul, toluk; *tamam* "son; tamam, bütün, tüm"  
 tamğa *Damga, mübür* > **Krg.** *tamga*, möör  
 tamgala- *Damgalamak, mübürlemek* > **Krg.** *tamgala-* "damga vurmak; heceleme", möör bas-  
 tañ *Şaşılacak, acayip şey* > **Krg.** tañ (kal-)  
 tañ *Tan, sabah vakti* > **Krg.** tañ  
 tara- *Taramak* > **Krg.** tara-  
 taran- *Taranmak* > **Krg.** taran-  
 ʔariqat (A.) *tarikat* > **Krg.** tarikat  
 tart- *Tartmak* > **Krg.** tart-; *çekmek* > **Krg.** tart-; *uzatmak* > **Krg.** uzat-  
 taş I *Taş* > **Krg.** taş  
 tat- *Tatmak* > **Krg.** daam tat-, *tat-*  
 tay *Tay* > **Krg.** tay



- tayan-** *Dayanmak* > **Krg.** tayan- "dayanmak, güvenmek"  
**tayaq** *Dayak, değnek* > **Krg.** tiröoç, türkük, çıbık, **tayak**, tayakça  
**tazı** (F. *tazi*) *Tazı, Arap atı* > **Krg.** ańçı it, **tazı**  
**teke** *Geyik* (Tezcan: "erkek dağ keçisi" olarak düzeltilmelidir.) > **Krg.** bugu, maral, **teke** "erkek keçi"  
**ten** (F.) *Ten, vücut* > **Krg.** beden, dene, **ten**  
**teñ** *Denk, benzer; akran* > **Krg.** barabar, cük, cüktün teñi, **teñ**, kurdaş  
**teñeş-** *Denkleşmek* > **Krg.** teñeş- "boy ölçüşmek; uymak, uygun olmak"  
**tep-** *Tepmek* > **Krg.** tep-; *vurmak, döğmek* > **Krg.** at-, ur-  
**ter** *Ücret* > **Krg.** emgek akı, **ter** "ter" \*/m  
**ters** *Ters* > **Krg.** ters  
**teş-** *Deşmek* > **Krg.** teş-  
**tetik** *Zeki* > **Krg.** zeendüü, zirek, **tetik** "çabuk davranan, çevik, dikkatli, uyanık" \*/m  
**tın** *Ruh* > **Krg.** rux, şaytan, **tın** "nefes; (eski) can"  
**tik-** *Dikmek, dikey getirmek* > **Krg.** ek-, ornot-, say-, **tik-**; (*dikiş*) *dikmek* > **Krg.** ek-, ornot-, say-, tik-; (*ağaç*) *dikmek* > **Krg.** ek-, ornot-, say-, tik-  
**tiken** *Diken* > **Krg.** tiken  
**til** *Dil* > **Krg.** til; *söz, lügat* > **Krg.** söz  
**tile-** *Dilemek* > **Krg.** tile-; *istemek* > **Krg.** kaala-, **tile-**  
**tilek** *Dilek* > **Krg.** tilek  
**tilen-** *Dilemek* > **Krg.** tilen-  
**tiril-** *Dirilmek, yaşamak* > **Krg.** **tiril-**; çaşa-  
**tiş** *Diş* > **Krg.** tiş  
**tiz-** *Dişmek* > **Krg.** kıtatta-, **tiz-**  
**tizil-** *Dişilmek* > **Krg.** tizil-  
**toq** *Tok* > **Krg.** tok  
**tol-** *Dolmak* > **Krg.** tol-  
**toñ-** *Donmak* > **Krg.** toñ-  
**ton** *Elbise* > **Krg.** **ton** "kiyim, kostyum, ton; hayvan postundan yapılmış mont; mont; ört  
**toy** II *Halk, topluluk* > **Krg.** el, curt, kalk, camaat, koom, **toy** "toy, düğün; eğlence merasimi" \*/m  
**toz** *Toz* > **Krg.** çañ, **toz**  
**toz-** *Toz yükselmek, tozlamak* > **Krg.** toz- "ufalanıp toz olmak; dağılıp yok olmak; eskimek" \*/m  
**tök-** *Dökmek* > **Krg.** koy-, kuy-, **tök-**  
**tört** *Dört (4)* > **Krg.** tört  
**tul** *Dul* > **Krg.** cesir, **tul**  
**tuman** *Duman, sis* > **Krg.** **tuman**, tütün  
**turan** (y.a.) *Turan* > **Krg.** turan  
**turna** *Turna* > **Krg.** turna  
**tuşa-** *Köstek vurmak* > **Krg.** tuşa- "bukağı vurmak, ayaklarını bağlamak"  
**tut-** *Tutmak* > **Krg.** cakala-, karma-, sakta-, **tut-**  
**tutam** *Tutam* > **Krg.** çımçım, **tutam**  
**tutul-** *Tutulmak* > **Krg.** tutul-  
**tutun-** *Tutunmak* > **Krg.** tutun- "kendi çocuğu gibi tutmak, kabullenmek" \*/m  
**tuz** *Tuz* > **Krg.** tuz  
**tuzaq** *Tuzak* > **Krg.** tuzak  
**tuzaqçı** *Tuzakçı, tuzak kurarı* > **Krg.** tuzakçı  
**tümen** *Pek çok, on bin* > **Krg.** tümen "on bin; çok sayıda, fazla"  
**tün** *Gece* > **Krg.** tün  
**tüp** *Dip* > **Krg.** tüp  
**tüptüz** *Düpdüz* > **Krg.** tüp-tüz  
**tür-** *Dürmek* > **Krg.** oro-, **tür-**  
**tüş** *Düş, riya* (Tezcan: түş 'düş, rüya' verileri arasında yer alan түште 5177'de түş 'konak yeri, menzil' anlamındadır. Arat da böyle çevirmiştir. Aynı madde başı yapılmalıdır. Aynı madde verilerinden түş 3571 'karşılık, ürün, meyve' anlamındadır.) > **Krg.** түş  
**tüş-** *Düşmek* > **Krg.** cıgil-, kula-, **tüş-**  
**tüşür-** *Düşürmek* > **Krg.** түşür- "düşürmek, indirmek"  
**tütün** *Duman* > **Krg.** tuman, **tütün**  
**tüz** I (1) *düz* > **Krg.** tegiz, tuura, **tüz**, *düzgün* > **Krg.** ireettüü; *doğru*, > **Krg.** karay, tuura, tüz; *düz ova* > **Krg.** tüz "düz arazi, ova"  
**uç** *Uç* > **Krg.** uç; *tepe* > **Krg.** döbö  
**uç-** *Uçmak* > **Krg.** uç-  
**uçmak** *cennet* > **Krg.** beyiş, cannat, **uçmak**  
**uçur-** *Uçurmak* > **Krg.** uçur-

**ula-** *Bağlamak, eklemek* (Tezcan: Veriler arasında bulunan ular 75 'keklik' anlamında olup tabii ayrı bir maddebaşı yapılmalıdır.) > **Krg.** bayla-, bekit-, koş-, **ula-**  
**ulan-** *Ulaşmak, bağlanmak* > **Krg.** cet-, **ulan-** "ulanmak, devam etmek"  
**ular** (Tezcan) *Keklik* > **Krg.** ular "çil kekliği" \*/i  
**ulaş-** *Ulaşmak* > **Krg.** cet-, **ulaş-** "ulaşmak, erişmek"  
**una-** *Razı olmak* > **Krg.** makuldaş-, **una-** "onamak, uygun görmek, kabul etmek, tasvip etmek"  
**ur-** *Vurmak* > **Krg.** at-, **ur-**; *dövmek* > **Krg.** canç-, maydala-, sok-, tokmokto-, **ur-**  
**urun-** *Vurunmak, takınmak, örtünmek, giyinmek* > **Krg.** urun- "çarpmak; değmek, dokunmak, temas etmek; faydalanmak; karışmak, bulaşmak; gelmek, ulaşmak; uğramak, varmak; göze çarpmak, fark edilmek" \*/m  
**uruş** *Vuruş, savaş* > **Krg.** soğuş, **uruş**  
**uruş-** *Vuruşmak, savaşmak* > **Krg.** soğuş-, **uruş-**  
**uşaq I Küçük** > **Krg.** kiçine, kiçinekey, **uşak**  
**ut-** *Yenmek* > **Krg.** ceñ-, **ut-**  
**uz** *Usta* > **Krg.** usta, **uz** "usta, usman; maharetli, becerikli kadın"; *mahir* > **Krg.** çeber, ustaz  
**uza-** *Uzamak* > **Krg.** sozul-, **uza-** "uzaklaşmak; yönelmek", uzar- \*\*/k  
**uzaq** *Uzak* > **Krg.** alıs, **uzak**  
**uzat-** *Uzatmak* > **Krg.** **uzat-**  
**uzatıl-** *Uzatılmak* > **Krg.** uzatıl- "verilmek; kız kocaya verilmek, evlendirilmek; birisi uğurlanmak" \*/m  
**uzun** *uzun* > **Krg.** uzun  
**üçün** *İçin* > **Krg.** üçün  
**ülüş** *Hisse, pay* > **Krg.** **ülüş**, pay; *nasip, kısmet* > **Krg.** nasip  
**ün** *Ses* > **Krg.** dabiş, dobuş, **ün**  
**ür-** *I Havlamak* > **Krg.** kap-, **ür-**  
**üst** *Üst* > **Krg.** üst  
**üz-** *Kesmek* > **Krg.** kes-, toktot-, **üz-** "Koparmak, kesmek; durdurmak"  
**üzül-** *Kesilmek, kırılmak; parçalanmak* > **Krg.** açuulan-, **üzül-** "Kopmak; kesmek, durdurmak; ölmek, sona ermek"  
**vacib** (A.) *Vacip, yapılması şeriat bakımından gerekli olan* > **Krg.** kerektik, **vacip**  
**zina** (A.) *Zina* > **Krg.** zina

## 2. Anlam Değişmesine Uğrayan Kelimeler

Günümüz Kırgız Türkçesinde yaşayan Kutadgu Bilig'deki 1543 adet kelimenin içinde, anlam değişmesine uğrayan kelimeler bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunlar, anlam genişlemesi, anlam daralması, mecazlaşma gibi değişmelerin tezahür ettiği kelimelerdir. Bunlar çalışmamızda \*/m şeklinde işaretlenmiştir. Tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır (örneklerde zaman zaman ses değişimleri de görülmektedir):

**ağru-** *Ağrılarlaşmak* > **Krg.** ooru- "ağrılamak; hastalanmak" \*/m  
**alış-** *Berberet etmek, berberce yapmak, paylaşmak*; (Tezcan: "alış verişte bulunmak") > **Krg.** alış- "savaşmak, mücadele etmek; atışmak", bölüş- \*/m  
**apa** *Adem, insan, adam* > **Krg.** adam, kişi, **apa** "anne" \*/m  
**aşlı** (A. *aslı*) *Aslı, aslı olan* > **Krg.** asıl "asil, has..." \*/m  
**atçı** (Tezcan: etçi "kasap, mecazen Azrail") *Süvari* > **Krg.** atçan, **atçı** "seyis" \*/m  
**bağın-** *Bakınmak* > **Krg.** bağın- "baş eğmek; yenilmek" \*/m  
**bilin-** *Bilmek, anlamak* > **Krg.** bilin- "bilinmek", bil-, anda-, tüşün- \*/m  
**biliş-** *Bilişmek, tanışmak* > **Krg.** biliş- "tanınmış olmak, aşikâr olmak" \*/m  
**boğuz** *Boğaz* > **Krg.** **bogooz** "pis ağızlı", tamak, alkın \*/m  
**bük** *Köşe bucak* > **Krg.** bük "büküm, kat, kıvrım" \*/m  
**bütür-** *Sağaltmak, sağlam hâle koymak* > **Krg.** bütür- "bitirmek, tüketmek; mezun olmak" \*/m  
**çap-** *Yüzlemek* > **Krg.** sıyır-, süz-, **çap-** "kırbaçlamak; kesmek, biçmek; yok ve imha etmek; dörtlüğe koşmak" \*/m  
**eğgülük** *İyilik* > **Krg.** cakşılık, **iygılık** "başarı" \*/m  
**eligleş-** *Elleşmek, el sıkışmak, tokalaşmak* > **Krg.** eldeş- "barışmak" \*/m  
**emçi** *Tabip* > **Krg.** tabıp, **emçi** "üfürükçü" \*/m  
**erdem** *Erdem, fazilet* > **Krg.** coomarttik, tatıktuuluk; **erdem** "yiğit, er, kahraman" \*/m  
**esenleş-** *Esenlik dilemek, vedalaşmak* > **Krg.** koštoş-, **esendeş-** "selamlaşmak" \*/m  
**ewçi** *Kadın* > **Krg.** ayal, katın; **epçi** "çadırın kadınlara ait kısmı, haremlik" \*/m  
**hat** *Hat, çizgi, yazı* > **Krg.** cazuu, **qat** "mektup" \*/m  
**içim** *İçecek* > **Krg.** suusunduk, **içim** "yudum" \*/m  
**iniş** *İniş* > **Krg.** eñis "havza, çukur yer" \*/m  
**kap-** *Tutmak* > **Krg.** cakala-, karma-, sakta-, tut-, **kap-** "köpek ısırarak; ağır konuşmak, sözle saldırmak" \*/m

- qatıl-** *Katılmak, karıştırılmak* > **Krg.** katıl- "saklanmak, gizlenmek" \*/m  
**qawuq** *Kepek* > **Krg.** kebek, **kabık** "kabuk; sidik torbası" \*/m  
**keç-** *Geçmek, ölmek* > **Krg.** öl-; **keç-** "geçmek; affetmek, vazgeçmek" \*/m  
**kem** *Hastalık* > **Krg.** ooru, **kem** "eksik, az; geri, aptal" \*/m  
**qır I** *Kır* > **Krg.** ak-sarı, ayıl, boz, talaa, **kır** "bayır, dağ silsilesi; kenar, sınır, hudut"; *sabra* > **Krg.** çöl \*/m  
**qırğıl** *Kırıl* > **Krg.** kırıl "kır sakal" \*/m  
**qıyıl-** *Kıyılmak, kusur işlemek* > **Krg.** kıyıl- "kesilmek" \*/m  
**qıyıq** *Eğrilik, cayma* > **Krg.** kıyık "kesinti, kırıntı" \*/m  
**kiçe** *Gece* > **Krg.** tün, **keçe** "dün" \*/m  
**qoşul-** *Yazılmak, düzenlenmek, şiiir düzölmek* > **Krg.** koşuluu "bir araya gelmek, katılmak" \*/m  
**kökke-** *Bir işin esasına vâkıf olmak* (Tezcan: Bu karşılığın yerine Clauson 711 **kökke-** (2)'de önerildiğı gibi 'saçı ağarmak' alınmalıdır...) > **Krg.** köktö- "bitki yeşermek; hayvan otlamak; iş yolunda gitmek; dikmek, teğellemek" \*/m  
**könök** *Kova burcu* > **Krg.** könök "kırba, kap, kova" \*/m  
**quruğsaq** *Gönöl* (Tezcan: Tabii burada 'mide, karın' anlamına gelen sözcüğün (TT. kursak) mecazlı kullanımı söz konusudur...) > **Krg.** köñöl, **kursak** "kursak, karın, mide; iştah" \*/m  
**mölk** (A.) *Memleket* > **Krg.** ölkö, tuulgan cer, **mölk** "hazine; değer verilen şey; mal mölk" \*/m  
**müsafir** (A.) *Yolcu* > **Krg.** colooçu, cürgünçü; **musapır** "zavallı, gariban" \*/m  
**nevbet** (A.) *Resmî yerlerde belli zamanlarda çalınan davul* > **Krg.** nöömöt "nöbet, sıra" \*/m  
**örüm** *Örölmüş* > **Krg.** örüm "örğü, belik; köy çevresindeki otlak, mera" \*/m  
**öte-** *Ödemek* > **Krg.** tölöö, **ötö-** "yapmak, yerine getirmek" \*/m  
**ötel-** *Ödenmek* > **Krg.** ötöl- "yapılmak" \*/m  
**öwke** *Öfke, kızgınlık* > **Krg.** açuu, **öpkö** "gücenme, kırgınlık; akciğer" \*/m  
**özel-** (Tezcan: üzöl- okunmalı) *Iştırıp çekmek* > **Krg.** üzöl- "ölmek, can teslim etmek" \*/m  
**rahmet** (A.) *Rahmet* > **Krg.** ırakmat "teşekkür, sağıl" \*/m  
**sınağ** *Sananmış, tecrübe edilmiş* > **Krg.** sinoo "sınav, deneme, prova"; sinak "sınav; zor durum; yarışma" \*/m  
**suwla-** *Su içmek* > **Krg.** suula- "ıslatmak, ıslak duruma getirmek" \*/m  
**suwlan-** *Sulanmak* > **Krg.** suulan- "ıslanmak" \*/m  
**süçig** *Tatlı* > **Krg.** tattuu, tattuu tamam, **çuçuk** "et sucuğı" \*/m  
**süzöl-** *Süzölmek* > **Krg.** ariktoo, **süzöl-** "baygınlaşma, süzölmek; salınarak yürömek; yüzüne nazlı bir anlam vermek; gözleri süzölmek" \*/m  
**taqşır** (A.) *Kusur* > **Krg.** az ayıp, kusur, **taksır** "büyöklere sayğı sözü; efendim" \*/m  
**ter** *Ücret* > **Krg.** emgek akı, **ter** "ter" \*/m  
**tetik** *Zeki* > **Krg.** zeendüü, zirek, **retik** "çabuk davranan, çevik, dikkatli, uyanık"; *akıllı* > **Krg.** akılduu \*/m  
**toñ** *sert, katı* > **Krg.** katuu, **toñ** "don, buz tutma; ham, olmamış; soğuk, ilgisiz" \*/m  
**toy II** *Halk, topluluk* > **Krg.** el, curt, kalk, camaat, koom, **toy** "toy, düğün; eğlence merasimi" \*/m  
**toz-** *Toz yükselmek, tozmk* > **Krg.** toz- "ufalanıp toz olmak; dağılıp yok olmak; eskimek" \*/m  
**törüt-** *Yaratmak* > **Krg.** caratuu, **töröt-** "ortaya çıkmasına sebep olmak; doğurtmak" \*/m  
**tutun-** *Tutunmak* > **Krg.** tutun- "kendi çocuğı gibi tutmak, kabullenmek" \*/m  
**tünek** *Zindan* > **Krg.** zından, **tünök** "hayvanların, kuşların gece yattıkları yer, ahır, yuva" \*/m  
**urun-** *Vurunmak, takınmak, örtünmek, giyinmek* > **Krg.** urun- "çarpmak; değımek, dokunmak, temas etmek; faydalanmak; karışmak, bulaşmak; gelmek, ulaşmak; uğramak, varmak; göze çarpmak, fark edilmek" \*/m  
**uzatıl-** *Uzätılmak* > **Krg.** uzatıl- "verilmek; kız kocaya verilmek, evlendirilmek; birisi uğurlanmak" \*/m  
**yarağ** *İmkân; fırsat; fayda* > **Krg.** mümkündük; pürsat; payda, **carak** "Araç gereç, alet; silah" \*/m  
**yarın II** *Omuz* > **Krg.** iyin, **coorun** "sirt, sirt kemiğı; omurga" \*/m  
**yulun-** *Kurtarmak* > **Krg.** kutkaruu, **çulun-** "çırpınmak; bulunduğu yerden ileri doğru atılmak, fırlamak; dizginlenememek, koşmaya çalışmak; sinirlerip dövüşmeye kalkışmak", culkun- \*/m  
**zinet** (A.) *Ziynet, süs, bezek* > **Krg.** monçok, **ziynat** "sayğı, hürmet gösterme", casalga, azem, casalga, şuru-monçok \*/m

### 3. Kısmen Değışen Kelimeler

Kutadgu Bilig'deki kelimelerden bir kısmı, Bugünkü Kırgız Türkçesinde kısmen yapı değışikliğıyle yaşamaya devam etmektedir. Bunların birçoğunda işlevi aynı olan ek farklılığı görölmektedir. Bu durum aslında sadece Kırgız Türkçesine özgü olmayıp başka çağdaş Türk lehçelerinde de görölebilmektedir. Kırgız Türkçesindeki örnekler şunlardır (Bu örneler \*/k şeklinde işaretlenmiştir):

#### 3.1. Kelimedeki Bir Ekin (genellikle aynı işlevde) Eksik veya Fazlalığı

- ağır-t-** *Ayırtmak, ayırt etmek* > **Krg.** ayır- "ayırmak, ayırt etmek"; acırat- \*/k  
**adil** (A.) *Adalet; doğruluk* > **Krg.** adil+đik, adilet \*/k  
**aş+çı** *Aşçı* > **Krg.** aşpoz, aş+poş+çu \*/k  
**ğazi+lik** *Gazilik* > **Krg.** kazı "gazi" sözü var \*/k  
**qam-** *Kamaşmak* > **Krg.** tişin kama-, **kama-** "kamaşmak" \*/k

**toğur-** *Doğurmak* > **Krg.** tuu- \*/k

**toqluq** *Tokluk, tok olma* > **Krg.** tok+çu+luk "bolluk, bereket, feyiz" (+IIk ekinin işlevini, bazen kalıplaşmış bir bicinde +çIIIk eki vermektedir; bu, sık görülen bir durumdur: *razıçılık* = *razılık, rıza* gibi.) \*/k

**uza-** *Uzamak* > **Krg.** sozul-, **uza-** "uzaklaşmak; yönelmek", **uzar-** \*/k

**yahnı** *Çıplak* > **Krg.** cılañ+aç \*/k

**yap-çu-** (Tezcan: Maddebaşı yapuş- olmalıydı. yapuş-ur > yapşur > yapçur gelişmesiyle ortaya çıkan çekimli biçime dayanarak yapçu- eyleminin varlığı kabul edilemez.) *Yapışmak* > **Krg.** *capışuu, capışuu, capışı-r* "Çiğnemek, ezmek; Saklamak, gizlemek, örtbas etmek" \*/k

**yir-** *Yermek, beğenmemek, hakir görmek* > **Krg.** camanda-, **cer-i** "kabullenmemek, reddetmek; beğenmemek, nefret etmek" \*/k

**yol+çı** *Yolcu; rehber* (Tezcan: Bu karşılık çıkartılarak yerine 'kılavuz, yol gösterici' alınmalıdır. Arat da böyle çevirmiştir.) > **Krg.** *col+oo+çu* (< yol+ag (+aw)+çı), cürgünçü; gid, col körsötüüçü \*/k

### 3.2. Aynı İşlevdeki Bir Ekin Farklı Oluşu

Fülden fiil yapan ettirgenlik ekleri, Kutadgu Bilig metni ile günümüz Kırgız Türkçesinde farklı kullanımla karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin *-t-* yerine *-ç-*, *-dUr-*, *-gIr-*; *-gUr-* yerine *-gIç-* eklerinin kullanılması gibi. Ettirgenlik eklerinin Türk lehçelerinde farklı tercihlerde kullanılıyor olması, esasen yeni bir durum değildir. Hem tarihî hem de günümüz Türk lehçelerinde bu durumu müşahade edebilmekteyiz. Örnekler içinde, hem Kutadgu Bilig'deki şeklini koruyan hem de aşağıda belirtilen değişikliğe uğrayanlar da mevcuttur. Yapısındaki ek farklılığıyla ilgili olan kelimeleri "kısmi değişiklik" anlamında \*/k ile işaretledik. Bunlar arasında mana değişikliğine uğrayanlar da mevcuttur. Bunları da \*/k-m şeklinde gösterdik.

#### *-t- yerine -z-'nin tercih edildiği örnekler*

**aq-it-** *Akıtmak* > **Krg.** ag-iz- \*/k

#### *-t- yerine -dUr- ekinin tercih edildiği örnekler*

**toz-it-** *Tozutmak, tozu dumana katmak* > **Krg.** toz-dur- "toz haline koymak; büsbütün eskitmek" \*/k-m

#### *-t- yerine -gIr- ekinin tercih edildiği örnekler*

**az-it-** *Azıtmak, yoldan çıkarmak* > **Krg.** azıt- > hlk. **az-gır-** \*/k

#### *-t- yerine -gIz- ekinin tercih edildiği örnekler*

**yorı-t-** ~ **yor-it-** *Yürütmek* > **Krg.** cür-güz- \*/k

#### *-Ur- yerine -gIz- ekinin tercih edildiği örnekler*

**toğ-ur-** *Doymak* > **Krg.** toy-guz- \*/k

**teg-ür-** *Eriştirmek; dokundurmak* > **Krg.** tiy-giz- \*/k

**yet-ür-** *Yetirmek, yetiştirmek* > **Krg.** cet-kir-, cet-kiz- "ulaştırmak, yetiştirmek" \*/k

#### *-Ur- yerine -tUr- ekinin tercih edildiği örnekler*

**art-ur-** *Artırmak* > **Krg.** art-tır- \*/k

#### *-dUr- yerine -gIz- ekinin tercih edildiği örnekler*

**yi-tür-** II *Yedirmek* > **Krg.** ce-giz- \*/k

#### *-gUr- yerine -gIz- ekinin tercih edildiği örnekler*

**ki-gür-** *Girdirmek, içeri sokmak* > **Krg.** kir-giz- \*/k

**tur-ğur-** *Durdurmak, esirgememek* (Tezcan: İkinci karşılığın dizine alınması yanıltıcıdır.) > **Krg.** toktot-, **tur-guz-** "koymak, yerleştirmek; yapmak, inşa etmek; kaldırmak, uyandırmak" \*/k-m

**yat-ğur-** *Yatırmak* > **Krg.** catkır-, **cat-kız-** \*/k

### 3.3. Diğer Eklerdeki Farklılıklar

Aşağıdaki örnekler, bazı isim veya fiil köklerinden / gövdelerinden, işlevi aynı veya yakın olan farklı eklerle yeni kelimeler yapıldığı göstermektedir. Örneğin edilgenlik işlevindeki *-n-* yerine Kırgız Türkçesinde *-l-'nin*; isimden isim yapan *+çI* eki yerine aynı işlevi karşılayacak şekilde *+çII*, Farsça *+ker*, Farsça *+göy* eklerinin kullanılması gibi. Örnekler, eke göre değil, alfabetik sıralamaya göre verilmiştir.

**az+la-** *Az görmek, azımsamak.* > **Krg.** az+sın- \*/k

**bulğan-uq** *Bulanık* > **Krg.** **bulğan-ıç**, kir, kirgil \*/k

bul-ul- *Bulunmak* > **Krg.** bol-, *bul-un-* "bulunmak" \*/k  
 du 'a+çı *Duacı, dua eden* > **Krg.** duba+ker, duba+köy \*/k  
 hind+ı (F.) *Hintli* > **Krg.** indiya+lık \*/k  
 hindu (A.) *Hind+u* > **Krg.** indiya+lık \*/k  
 iç+re *İçerisinde, içinde* > **Krg.** iç+keri \*/k  
 iç-güçü *İçkiye mübtela* > **Krg.** iç-kiç \*/k  
 iz+le- *İzlemek, takip etmek* > **Krg.** iz+de- "aramak, araştırmak", iz kuu "iz sürmek, takip etmek" \*/k  
 qaq+ıla- *Kazların "gak gak" diye bağışması* > **Krg.** kak+ıl-da- \*/k  
 qırı- *Kurumak* > **Krg.** kurga-  
 oqı-n- *Okunmak* > **Krg.** oku-l- \*/k  
 töşe-n- *Döşenmek* > **Krg.** töşö-l- \*/k  
 uyağ- *Utanmak* > **Krg.** uyal- \*/k  
 üst+e-ñ *Üstün, galip* > **Krg.** cogorku, mıktı; ceñüüçü, utuuçu, *üst+ö-m* "Otorite, üstün güç" \*/k  
 yañıl-uq *Yanlış, >* **Krg.** *cañıl-ıç*, kata \*/k  
 yor-ğu+çı *Tabir eden, yoran* > **Krg.** cor-um+çu "yorumcu" \*/k  
 yun- *Yunmak, yıkanmak* > **Krg.** cuun-, *cuu-l-* \*/k  
 yük+çi *Yük taşıyan* > **Krg.** cük+çül \*/k

### 3.4. Kelime Kökünde, Gövdesinde Ses Düşmesi, Ses (ek) Değişmesi veya Genişleme Sebebiyle Oluşan Farklılık

aħır (A.) *Son* > **Krg.** akır+kı, akır+ı, soñku \*/k  
 'aleyk (A.) *Senin üzerine olsun 'a. al- "selam almak", 'a. bir- "selama cevap vermek"* > **Krg.** alik "selamlaşmaya karşı verilen cevap"  
 berk+it- *Perkirmek, sağlamaştırmak* > **Krg.** bek+it- \*/k  
 bür+kir- *Püskürmek* > **Krg.** büş+kür- (yansıma kök) \*/k  
 iriglen- *Yüz çevirmek; gadretmek, sertlik göstermek* > **Krg.** ciyirken- "iğrenmek; beğenmemek" \*/k-m  
 qara+r-t- *Karartmak* > **Krg.** kara+y-t- \*/k  
 qazna+q *Hazine (Tezcan: Arapça hazına'nın Orta İnan dillerinden birinin aracılığıyla ödünçlenmiş biçimidir.)*  
 > **Krg.** kazına \*/k  
 qoru- *Korumak* > **Krg.** aşıra-, bak-, *korgo-* (< korga-) \*/k  
 küz+üñü ~ küz+üñgü *Ayna* > **Krg.** küz+gü \*/k  
 oğan- *Uyanmak. bk. oğun-* > **Krg.** oygon- \*/k  
 oğgur- *Uyandırmak* > **Krg.** oygot- \*/k  
 oğun- *Uyanmak, bk. oğan-* > **Krg.** oygon- \*/k  
 öl+i- *İslanmak* > **Krg.** *öl boluu*, suu boluu \*/k (+i- İFYE ile değil, *bol-* fiili ile fiilleştirilmiş.)  
 öt+le- *Öğüt vermek, nasihat etmek* > **Krg.** öğüt+tö- "propaganda yapmak" \*/k  
 tol-u+luq *Doluluk* > **Krg.** tol-uk+tuk "doluluk, tamlık; semizlik, tombulluk; külliyyet" \*/k  
 uç *İşte* > **Krg.** mına, mınake, oş+o, oş+ol "O" \*/k  
 yirin- *İğrenmek* > **Krg.** ciyirken- \*/k

### 4. Eskimiş Kelimeler

Kutadgu Bilig'deki bazı kelimeler, Kırgız Türkçesinde eskimiş hâlde yaşamaktadır. Bunların birçoğunda kök eskimiş, ama o kökten türetilen gövde kullanılmaktadır (Bu durum diğer Türk lehçelerinde de görülür). Bazı kelimenin eskidiğine dair bilgi, Kırgız sözlüklerinde (kısaltma ile) kaydedilmiştir. Tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır (Bu eskimiş kelimeler \*/e şeklinde işaretlenmiştir):

ar- II *Yorulmak, dermansız kalmak* > **Krg.** çarca-, *ar-t-* "yorulmak" \*/e  
 ay- *Demek, söylemek* > **Krg.** ay-t-, süylö- \*/e  
 bayat *Kadim (Tanrı)* > **Krg.** bayata+dan / bayat+dan "son günlerde", bayata+dan / bayat+dan beri "öteden beri" \*/e  
 karar (A.) *Karar* > **Krg.** çeçim, toktom, *karar* "karar, yargı" (eski) \*/e  
 kiñü- *Genişlemek* > **Krg.** keñi- bk. > *keñey-* \*/e  
 köpek *Köpek* > **Krg.** it, *köpök* (eski) \*/e  
 kuç- *Kucaklamak* > **Krg.** kuç- bkz. > *kuçak+ta-* \*/e  
 törü- *Türemek, meydana gelmek. bk. töri-* > **Krg.** payda boluu, *töröl-* "doğmak, dünyaya gelmek" \*/e  
 tüg- *Çatmak* > **Krg.** çataktaş-, çat-, kaarına al-, kıcırı kayna-, tireştir-, uçtaştır-; *bağlamak* > **Krg.** bayla-, bekit-, *tüyüş-* (-g- > -y- değişmesi ile) \*/e  
 tüke- *Tükenmek* > **Krg.** büt-, *tügön-*; bitmek > **Krg.** ayakta-, büt- \*/e  
 uğı- *Uyumak* > **Krg.** ukta- (< uyu-ku+la- > uyku+la- > ukla- > ukta- ~ uktoo) \*/e  
 yirinçig *Tiksinti verici, iğrenç* > **Krg.** ciyirkendi "iğrenç, tiksinti verici, mide bulandırıcı", *ciyirkeniç* "Tikslenme, iğrenme; beğenmeme, nefret etme", ciyirkeniçtüü \*/e



**yışın** *Çökük, çökmiş* (Tezcan: ... Kutadgu Bilig 'deki sözcüğü yışın okumak ve *yış-* eyleminden *-n* ile bir sıfat olarak açıklamak gerekir, dizinde verilen anlam uygundur, der.) > **Krg.** krş. *cışıl-* "sararıp solmak, çökkün görünmek" \*/e

**zamane** (*A.*) *Zamane* > **Krg.** azırkı, bugünkü, *zamanası* kuurul-/tarı- "çaresiz kalmak" deyiminde. \*/e

## 5. Yaygın Ses Değişmeleri

Kıpçak Türkçelerinin (Kırgız, Kazak, Karakalpak, Tatar, Karaçay, Malkar vd.) genel özelliği olan (genellikle) kelime / hece sonu *-(I)ğ / -(I)g* seslerinin *-(I)w*'ye dönmesi (eköo < ikegü, üçöö < üçegü örneğinde hece ortası) genel bir kuraldır. Kırgız Türkçesinde bu *-(I)w* sesi, vokalize olarak *u, ü, o, ö* seslerine döner. Kutadgu Bilig'de bulunan bu yapıda kelimelerin söz konusu kurala göre Kırgız Türkçesindeki değişmiş örnekleri şunlardır:

**açığ** *Acı* > **Krg.** açuu  
**arığ** *Temiz, pak* > **Krg.** taza, *aruu* "arı, saf, temiz..."  
**azılgı** *Azılı* > **Krg.** azuuluu  
**belgülük** *Belli, açık* > **Krg.** *belgilüü*, maalım  
**buğday** (Tezcan: bugday başı: "Başak burcu") *Buğday* > **Krg.** buuday  
**buğra** *Her hayvanın aygırı, boğa, erkek deve* > **Krg.** buura  
**elig II Elli (50)** > **Krg.** elüü  
**ikigü** *Her iki, her ikisi. bk. ikigün* > **Krg.** eköo  
**qatıg** *Katı* > **Krg.** katuu ; *sert* > **Krg.** katuu  
**qatıgı** *Sertlik; müşkilat* > **Krg.** katuuuluk  
**quğu** *Kuğu kuşu* > **Krg.** kuu "kuğu"  
**satıg** *Satış, satma* > **Krg.** *satuu*, satık (aynı zamanda *-g* sesinin tonsuzlaşması)  
**satıgçı** *Satıcı, tacir* > **Krg.** *satuuçu*, soodager  
**tiriglik** *Dirilik, canlılık* > **Krg.** tirüülük "hayat, yaşam; hayatta olma"  
**törtөгü** *Her dördü* > **Krg.** törtöö  
**tuğ** *Tuğ, bayrak* > **Krg.** asaba, bayrak, celek, *tuu*  
**tuğçı** *Tuğcu* > **Krg.** tuuçu  
**uluğ** *Ulu, büyük* > **Krg.** biyik, çoñ, iri, *uluu*  
**uluğluq** *Uluuluk, büyüklük* > **Krg.** uluuluk "ululuk, yücelik; yaşça büyüklük"  
**uruğ** *Nesil* > **Krg.** muun, tukum; *soy, soğ* > **Krg.** uruk, *uruu*  
**üçөгü** *Her üçü* > **Krg.** üçöö "her üçü"

Kutadgu Bilig'deki *b > w* değişmesine uğrayan kelimelerdeki söz konusu *w* de vokalize olma kuralının dışında kalmaz:

**suw** (< ET. sub) *Su* > **Krg.** suu  
**suwla-** *Su içmek* > **Krg.** suula- "ıslatmak, ıslak duruma getirmek" \*/m  
**suwlan-** *Sulanmak* > **Krg.** suulan- "ıslanmak" \*/m  
**suwsa-** *Susamak* > **Krg.** çañkoo, *suusa-*  
**suwsat-** *Susatmak* > **Krg.** suusat-

Kutadgu Bilig kadrosundaki kelimelerde bulunan *ag, og, ug* ses grupları, Kırgız Türkçesinde *oo* veya kelimedeki bulunan *u* sesinin varlığıyla *uu* ses grubuna döner (*ag > aw > oo*). İnce sıradan *eg* ses grubu da doğal olarak ince ünlülü olur (*öö* veya *üü*). Bu genel kuralı, Kutadgu Bilig'deki kelimelerle karşılaştırınca şu örnekleri görmekteyiz:

**ağır I Ağır** > **Krg.** *oor*, *güç* > **Krg.** daremet, kıyın, kubat, küç, *oor*  
**ağız** *Ağız* > **Krg.** ooz  
**ağrı-** *Ağrılamak* > **Krg.** keselde-, *ooru-*, *oorlo-* "Güçleşmek, zor olmak"  
**ağrıg** *Ağrı* > **Krg.** *ooru*, *zahmet* > **Krg.** kıyınçılık; *buğursuzluk* > **Krg.** *hastalık* > **Krg.** *ooru*  
**ağrı-** *Ağrılamak* > **Krg.** *oorut-*  
**ağru-** *Ağrılaşmak* > **Krg.** *ooru-* "ağrılamak; hastalanmak" \*/m  
**ağruq I Ağrılık** > **Krg.** *oorduk*  
**ağu** *Zehir* > **Krg.** *uu*, zaar  
**ağına-** *Debelenmek*. (Tezcan: *ag(i)na-*) > **Krg.** *aldas ur-*, *jan talaş-*, *tıpıra-*, *oono-*  
**bağ II Bağ** *diğim bağlayacak ip* > **Krg.** *boo*, cip  
**bağdaş** *Bağdaş* > **Krg.** *mandaş*  
**bağır** *Bağır, karaciğer* > **Krg.** *boor*, kökürök  
**bağışla-** *Bağışlamak* > **Krg.** *bağışta-* "adamak, ithaf etmek; nezretmek" kömöktöş-  
**bağlan-** *Bağlanmak* > **Krg.** *baylan-*

**boğ-** *Boğmak* > **Krg. buu-**, tuncuktur- (Kutadgu Bilig İndeks'inde *boğ-* şeklinde kayıtlı olan kelimenin *buğ-* okunabileceğini de belirtmek gerekir. Nitekim Türk lehçelerinin birçoğunda kelimenin ünlüsü *u*'dur.)

**qağun** *Kavun* > **Krg. koon**

**oğlan** *Oğlan, oğul* > **Krg. erkek bala, uul, çocuk > **Krg. bala; genç, bk. oğul > **Krg. çaş******

**oğrı** *Hırsız* > **Krg. uuru**, uuru-keski, üy tonooçu

**oğrılıq** *Hırsızlık* > **Krg. uuruluk**

**otağ** *Otağ, çadır* > **Krg. boz üy, çatır, otoo** "küçük keçe çadır; gelin çadırı"

**sınağ** *Sinanmış, tecrübe edilmiş* > **Krg. sınoo** "sınav, deneme, prova"; *sınak* "sınav; zor durum; yarışma" \*/m

**soğıq** *Soğuk. bk. soğıq* > **Krg. suuk \*/v** (Bu kelimenin ilk ünlüsünün Arap harfli yazıya göre **suğıq** biçiminde *u*'lu okunması da mümkündür.)

**soğıuq** *Soğuk. bk. soğıq* > **Krg. suuk \*/v**

**tağ** *Dağ* > **Krg. too**

**toğru** *Doğru*, > **Krg. karay, tuura**, tüz

**toğul-** *Doğmak, sulbünden gelmek* > **Krg. çık-, töröl-, tuu-, tuul-**

**tuşağ** *Köstek, bukağı* > **Krg. çider, tuşoo**

**yoğun** *Kalın, yoğun* > **Krg. coon, kalıñ, cış, köp**

*av ~ av ~ ev, ov* ses grupları, tam vokalize olarak *uu* veya *oo* ses grubuna döner:

**awuç** *Avuç bk. Avut* > **Krg. uuç \*/v**

**awut** *Avuç. bk. awuç* > **Krg. uuç \*/v**

**cevab** (A.) *Cevap* > **Krg. coop**

**da'vi** (A.) *Dava, iddia* > **Krg. arız, doo**, doomat, ıyık kaaloo, ümüt, ırastoo, oyunda turuu

**devlet** (A.) *Bah* > **Krg. bakıt, kut, taalay, döölöt, talib > **Krg. cazmış, tagdır; saadet** > **Krg. baktılıuluk, döölöt; devlet** > **Krg. mamleket; ikbal** > **Krg.****

**qawşur-** *Kavuşturmak* > **Krg. kuuşur-**

**qow-** *Kovmak* > **Krg. kubala-, kuu-; sürmek** > **Krg. ayda-, boyo-, mayla-, sür-**

**qowı** *İçi boş, kof* > **Krg. kuu** çiren

**yawaş** *Yumuşak buylu* > **Krg. cooş**

## 6. Ünsüzler

### 6.1. Ünsüz Değişmeleri

Kutadgu Bilig'deki bir kısım kelimelerin bünyesinde bulunan ünsüzler, günümüz Kırgız yazı dilinde değişmelere uğramış olarak karşımıza çıkar. Bu değişmelerin bir kısmı ton (titreşim) bakımından benzeşme kuralının sonucudur. Diğer bazı Türk lehçelerinde de görülen bu durum, Kırgız Türkçesinde de çok sık, hatta kural olarak karşımıza çıkar. Sert ünsüzle biten kelimelerden sonra gelen eklerin yumuşak (tonlu) ünsüzleri, ünsüz uyumu gereği sertleşir. Tonlu ünsüzlerle biten kelimelere getirilen eklerin ilk ünsüzü de ünsüz benzeşmesi gereği değişime uğrayarak tonlulaşır. Ton bakımından ünsüz benzeşmelerinin dışında da ünsüz değişmeleri gerçekleşir. Kutadgu Bilig'den günümüz Kırgız Türkçesine uzanan zaman dilimi içinde söz konusu ünsüz değişiklikleri ve bunların görüldüğü kelimeler şunlardır:

#### **b > m** değişmesi örnekleri

Örneklerin tamamına yakın kısmında (istisnaları var) *b* ünsüzü, kelime içindeki nazal (genzel, burunluk) bir sesin etkisiyle *m*'ye döner; yani nazallık bakımından benzeşme söz konusudur.

**boyun** *Boyun* > **Krg. moyun**

**burun II** *Burun* > **Krg. murun**

**buz** *Buz* > **Krg. muz**

**çibun** *Sinek* > **Krg. çımın**

**nevbet** (A.) *Resmî yerlerde belli zamanlarda çalınan davul* > **Krg. nöömöt** "nöbet, sıra" \*/m (aynı zamanda ünlüleşme ve ünlü yuvarlaklaşması)

#### **b > p** değişmesi örnekleri

**baqır** *bakır* > **Krg. cez, mis, pakır** (Ton bakımından benzeşme; kelime içindeki *k* sesinin etkisi var.)

#### **(b) > w > ö (ünlü) değişmesi örnekleri**

**tiwe** *Deve* > **Krg. töö** (Kelimenin Orta Türkçede ve günümüz bazı Türk lehçelerinde hem *-b*'li hem *-w*-li biçimleri mevcut. Bkz. Gülensoy KBS, 2007: 279-280.) (Bu değişim için yukarıda başka örnekler de verilmişti.)

#### **d > t** değişmesi örnekleri

Kelime sonundaki yumuşak ünsüzlerin sertleşmesi, aslında genel kural kabul edilebilir. Örnekleri şunlardır:

**qand** (F.) *şeker* > **Krg.** *kant*, kempüt, şeker  
**kend** *Kent, şehir* (Tezcan: Sogutça) > **Krg.** *şaar, kent* "kent, şehir"  
**küç-** *Beklemek* > **Krg.** *küt-*

### đ > y değişmesi örnekleri

Bu ünsüz değişmesi, Türkçenin genel ünsüz değişmelerinden sayılır; pek çok lehçede bunu gözlemleyebiliyoruz. Hatta bu değişmenin dışında kalan Türk lehçelerinin sayısı daha azdır.

Söz konusu değişmenin Kırgız Türkçesindeki örnekleri şunlardır (Bu kısımda đ > y değişmesine odaklanılmıştır; örneklerde daha başka ses değişmelerine rastlanabilir):

**ağaq** *Ayak* > **Krg.** *ayak*  
**ağgır I** *Ayır* > **Krg.** *aygır*  
**ağıg** *Ayı* > **Krg.** *ayuu*  
**ağır-** *Ayırmaq ~ ayır-* > **Krg.** *ayır-*  
**ağırt-** *Ayırtmaq, ayırt etmek* > **Krg.** *ayır-* "ayırtmaq, ayırt etmek"; *acırat-* Burada **đ** sesi **y**'ye döndükten sonra **y** sesi de **c**'ye dönmüş, kelimenin son iki ünsüzü de **a** ünlüsüyle birbirinden ayrılmıştır.  
**ađrıł-** *Ayrılmak* > **Krg.** *bölün-, ayrıl-*  
**beđük** *Büyük* > **Krg.** *biyik* "yüksek; büyük, üstün niteliği olan", çoň, iri, uluu  
**beğüklük** *Büyüklük* > **Krg.** *biyiktik* "yükseklik; üstünlük" (Aynı zamanda -l- > -t- değişmesi mevcut.)  
**boğ** *Boy, kamet* > **Krg.** *boy*, uruu  
**boğu-** *Boyamak* > **Krg.** *boyo-*, sırda-  
**boğuğ** *Boya* > **Krg.** *boyok*  
**bođuł-** *Boyanmaq* > **Krg.** *boyol-* "makyaj yapmak, renklenmek, renkli olmak"  
**çağan** *Çayan, akreþ* > **Krg.** *çayan*  
**eğgü** *İyi* > **Krg.** *caqşı, iygi* "iyi, güzel, hoş, olumlu; iyilik, güzellik"  
**eğgülük** *İyilik* > **Krg.** *caqşılık, iygilik* "başarı" \*/m  
**qağgu** *Kaygı* > **Krg.** *kaygı*, muñ  
**qağgur-** *Kaygılanmaq* > **Krg.** *kaygılan-, kaygır-*  
**qağım** *Kayın, kocanın erkek kardeşi* > **Krg.** *kayın* "kayın, kadın ve kocaya göre birbirinin akrabası", kayın aga, kayın ini  
**qađıñ** *Kayın ağacı* > **Krg.** *kayın*  
**qağıt-** *Dikilmek; geri dönmek* > **Krg.** *kayra kel-, kayt-*  
**keç-** *Giymek* > **Krg.** *kiy-*  
**keğim** *Giyim, giyecek, elbise. bk. keğgi, keğgülik* > **Krg.** *kiyim*, kiyim-keçek, kostyum  
**keçür-** *Giydirmek* > **Krg.** *kiydir- \*/k*  
**qoğ-** *Koymak* > **Krg.** *koy-*; *brakmaq* > **Krg.** *boşot-, kaltr-*  
**quğruq** *Kuyruk* > **Krg.** *kezek, kuyruk*  
**küğegü** *Güveyi* > **Krg.** *küyöö* "güvey, damat; koca, eş"  
**muñaq-** *Bunalmak* > **Krg.** *demi kısıł-, sıgıl-, muñay-* "üzülmek, üzüntü duymak"  
**oğan-** *Uyanmak. bk. oğun-* > **Krg.** *oygon- \*/k; oğun-* *uyanmaq, bk. oğan-* > **Krg.** *oygon- \*/k*  
**oğgur-** *Uyandırmak* > **Krg.** *oygot- \*/k*  
**toğ-** *Doymak* > **Krg.** *toy-*  
**uğı-** *Uyumak* > **Krg.** *ukta- \*/e*  
**uğqu** *Uyku* > **Krg.** *uyku*

### (w >) f > p değişmesi örnekleri

Arapça ve Farsçanın sızıcı *f* sesinin Türk lehçelerinin bir kısmında (Türkmen, Karakalpak, Kazak vd.) patlamalı *p* sesine dönmesi, genel bir kuraldır. Kırgız Türkçesi de bu kuralın içinde yer alır. Arapça ve Farsçanın *p*'li kelimeleri, Kutadgu Bilig'de orijinal hâliyle yer alır. Söz konusu değişikliğin örnekleri şunlardır (Kelimelerde özellikle ünlülerle ilgili başka ses olayları da görülür):

**fal** (A.) *İyi talib, babt* > **Krg.** *pal*  
**fariza** (A.) *Farz* > **Krg.** *parız*  
**felek** (A.) *Gök, sema* > **Krg.** *asman, kam, kök, palek* (ağız) \*/h  
**ferište** (F.) *Melek* > **Krg.** *perište*  
**kafir** (A.) *Kâfir* > **Krg.** *kaapır*  
**qaranfil** (A.) *Karanfil* > **Krg.** *cıttuu, kalempir*  
**müsafir** (A.) *Yolcu* > **Krg.** *colooçu, cürgünçü; musapır* "zavallı, gariban" \*/m

**nefs** (A.) *Nefs* > **Krg.** adamdın özü, kimdik, özdük, *napsi*  
**saw** (Tezcan: Ar. şâf) *Som* > **Krg.** koşundusuz, taza, *sap*  
**sefer** (A.) *Sefer* > **Krg.** sapar  
**şifat** (A.) *Şifat* > **Krg.** kasıyet, *sapat*, sın atooç; *vasıf* > **Krg.** kasıyet, özgöçölük  
**şifa** (A.) *Şifa* > **Krg.** ayıguu, şıpa boluu, *şıpaa*; *derman* > **Krg.** al-abal, dan, dan-darmek, darman

**feylesuf** kelimesi bu kuralın istisnasıdır:

**feylesuf** (A.) *Felsefe ile uğraşan, filozof* > **Krg.** *filosof*

### **ğ ~ ğ , g > k değişmesi örnekleri**

Yumuşak (tonlu) ünsüzlerin sert ünsüzlere dönüşerek tonsuzlaşması, tarihî Türk lehçelerinde de görülür (özellikle Çağatay Türkçesinde). Bu ses olayı, kelimenin başında, ortasında veya sonunda görülebilmektedir. Yeni olmayan bu durumun Kırgız Türkçesindeki örnekleri şunlardır:

**bağ I** (F.) *Bağ, babçe* > **Krg.** bakça, *baq*, baqça  
**beg** *Bey* > **Krg.** mırza, törö, *bek*  
**bitig** *Mektup* > **Krg.** kat, *bitik* "yazı, yazılı metin"  
**çerig** *Asker, ordu* > **Krg.** asker, armiya, asker, koşun, *çerik*  
**ğam(m)** (A.) *Gam* > **Krg.** kaygı, muñ, *qam*; *kaygı* > **Krg.** kaygı, muñ; *keder* > **Krg.** azap, muñ  
**ğarıblıq** *Yabancılık, kimsesizlik* > **Krg.** karıptık  
**ğayib** (A.) *Bellisiz, kayıp* > **Krg.** cogotuu, *kayıp*  
**ğazilik** *Gazilik* > **Krg.** kazı "gazi" sözü var \*/k  
**gür** (F.) *Mezar, makber* > **Krg.** beyit, körüstön, *kör*  
**qısğa** *Kısa* > **Krg.** kıska  
**quduğ** *Kıyü* > **Krg.** kuduk  
**qutğar-** *Kurtarmak* > **Krg.** kutkaruu  
**ölüg** *Ölü* > **Krg.** ölük  
**tirig** *Diri, canlı, yaşayan* > **Krg.** tirik, tirüü, canduu (aynı zamanda -g > (-w) > -ü değişmesi)  
**tatıg** *Tat* > **Krg.** tatım, *tatik* "tat, lezzet"; *lezzet* > **Krg.** daam, tatım, tatık "tat, lezzet"  
**tutğun** *Esir* > **Krg.** kul, küñ, *tutkun*

### **ğ, g > y değişmesi örnekleri**

Bu değişime, başka Kıpçak grubu Türk lehçelerinde de (örneğin Kazak ve Karakalpak Türkçelerinde) rastlanması, bilinen bir durumdur. Kutadgu Bilig'den hareketle değişimin görüldüğü örnekler şunlardır:

**bügür** *Böğür* (Tezcan: bükri "kambur, büğrü" olmalı.) > **Krg.** *büyür*, kaptal  
**eg-** *Eğmek* > **Krg.** bük-, *iy-*  
**eğil-** *Eğilmek* > **Krg.** *iyil-*  
**egri** *Eğri* > **Krg.** *iyri*  
**öğren-** *Öğrenmek* > **Krg.** oku-, *üyrön-*  
**öğret-** *Öğretmek* > **Krg.** okut-, *üyröt-* "öğretmek; eğitmek"  
**sıgın-** *Sığınmak* > **Krg.** çasıрын-, *sıyın-* "tapmak; ayın yapmak"  
**teg-** *Değmek* > **Krg.** arzı-, *tiy-*, tur-; *dokunmak* > **Krg.** buz-, cakpa-, suuk tiy-, tiy-; *ulaşmak* > **Krg.** cet-  
**tegür-** *Eriştirmek; dokundurmak* > **Krg.** *tiygiz* \*/k  
**üg-** *Yığmak* > **Krg.** cıy-, *üy-*  
**yıgla-** *Ağlamak* > **Krg.** ıyl- (aynı zamanda y- düşmesi)  
**yıglat-** *Ağlatmak* > **Krg.** ıylat- (aynı zamanda y- düşmesi)

### **h > k değişmesi örnekleri**

Kırgız Türkçesinin karakteristik ses değişmelerinden biri de Arapça ve Farsçanın kelime başı, kelime ortası *h* sesinin ya düşmesi ya da *k* sesine dönmesidir. Aslında söz konusu değişiklik, sadece Kırgız Türkçesinde değil, diğer Türk lehçelerinde ve hatta Anadolu ağzlarında da görülür. Aslı *k*- olan ama sonradan *h*- sesine değişen bazı Türkçe kelimeler de Kırgız Türkçesinde *k*-lı olabilmektedir. Kutadgu Bilig'de kendisini koruyan bu asli *h* sesinin Kırgız Türkçesinde *k*'ya dönen örnekleri şunlardır:

**aħır** (A.) *Son* > **Krg.** *akırkı, akırı*, soñku  
**baħil** (A.) *Hasis* > **Krg.** cımır, sarañ, *bakıl* "cimri"  
**baħt** (F.) *Babt* > **Krg.** *bakıt*, kut, taalay; *talib* > **Krg.** cazmış, tagdır; *kazmet* > **Krg.**  
**ħaber** (A.) *Haber* > **Krg.** cañılık, *kabar*  
**ħacet** (A.) *İhtiyaç* > **Krg.** *kacet*, muktacdık; *muhtaçlık* > **Krg.** ; *zaruret* > **Krg.** macburluk; *lüzum, zaruri olan* > **Krg.** kerektüülük; *arzu* > **Krg.** arzuu, kaaloo, kumardanuu; *dilek* > **Krg.** tilek

- h**alayıq (A.) *Yaratılmış olanlar, mahluklar, halk* > **Krg.** el, curt, kalk, *kalayık*  
**h**alifet (A.) *Veکیل* > **Krg.** mildet atkaruuçu, *kalypa* "halife"  
**h**alq (A.) *Halk, insanlar, kimseler* > **Krg.** el, curt, *kalk*  
**h**an Han, *hükümdar* > **Krg.** ökümdar, *kan, xan*  
**h**arab (A.) *Harap olma* > **Krg.** karap  
**h**aşa (A.) *Yanlı, yanlışlık* > **Krg.** cañılış, *kata, keşur* > **Krg.** az ayıp, kusur  
**h**aşar (A.) *Tehlike* > **Krg.** korkunuç, *katar* "korku, tehlike"  
**h**avf (A.) *Korku* > **Krg.** korkuu, *koop*  
**h**ayr (A.) *İyilik, iyi iş* > **Krg.** *kayır*  
**h**azan (F.) *Güz mevsimi, sonbahar* > **Krg.** küz, *kazan*  
**h**azine (A.) *Hazine* > **Krg.** kazına  
**h**ıtay Hitay, *Orta Çin* > **Krg.** Kıtay  
**h**ıyanet (A.) *Hiyanet, hainlik* > **Krg.** çıkıncılık, *kıyanat*  
**h**oş (F.) *Güzel* > **Krg.** gözöl, cakşı, körkütü, suluu, süykümdüü, *koş*  
**ş**ahabe (A.) *Sababe* > **Krg.** *sakaba*  
**t**ahıt (F.) *Tahıt* > **Krg.** tak (aynı zamanda sonda –t düşmesi)

### **h > y** değişmesi örnekleri

Bu ses değişimini barındıran bir örnek tespit edilmiştir:

**naşihat** (A.) *Nasihat, öğüt* > **Krg.** keñeş, *nasıyat*

### **k > g** değişmesi örnekleri

Tonlulaşmanın sebebi, *-k-* sesinin iki ünlü arasında kalmış olmasıdır:

- sekiz** *Sekiz (8)* > **Krg.** segiz  
**şükür** (A. *şükür*) *Şükür* > **Krg.** şügür  
**tikil-** *Dikilmek* > **Krg.** tigil-  
**tökül-** *Dökülmek* > **Krg.** tögül- "dökülmek, akıtılmak"

### **q > ğ/ğ** değişmesi örnekleri

Söz konusu değişikliğin görüldüğü üç örnekten birinde (*taqdir*) *-q-* sesinin yanındaki yumuşak / tonlu *-d-* sesinin etkisiyle tonlulaşması (ton bakımından benzeşme); diğerlerinde ise *-q-* sesinin iki ünlü arasında yumuşaması müşahade edilmektedir:

- taqdir** (A.) *Takdir* > **Krg.** caktıruu, kubattoo, *tagdır*  
**taqı** *Da, de, dabi, daba* > **Krg.** da, *dagı*, dağı da (aynı zamanda t-'nin tonlulaşması t- > d- değişmesi)  
**toquz** *Dokuz (9)* > **Krg.** toguz

### **k > x** değişmesi örnekleri

**kimya** (A.) *Kimya* > **Krg.** ximiya (Burada Rusçanın etkisi var.)

### **l > d** değişmesi örnekleri

Bu değişikliğin sebebi, tonluluk bakımından benzeşme kuralıdır. Tonlu ünsüzlerle biten bir kelimeye getirilen ekin (+*lA*, +*llk*) ünsüzü *l*, *d*-ye döner. Diğer Türk lehçelerinde de görülen söz konusu değişikliğin Kırgız Türkçesindeki (Kutadgu Bilig bağlamında) örnekleri şunlardır:

- añla-** *Anlamak* > **Krg.** *añda-* (añdo), tüşün-  
**azlıq** *Azlık* > **Krg.** azdıq  
**bütünlük** *Bütünlük* > **Krg.** bütündük "bütünlük"  
**emle-** *İlaçlamak* > **Krg.** ; *tedavi etmek* > **Krg.** darıla- (darıloo), *emde-*; *iyileştirmek*  
**erksizlik** *Kudretsizlik, güçsüzlük* > **Krg.** erksiz, *erksizdik*  
**erlik** *Erkeklik* > **Krg.** erdik  
**esenleş-** *Esenlik dilemek, vedalaşmak* > **Krg.** koştoş-, *esendeş-* "selamlaşmak" \*/m  
**esenlik** *Esenlik, sağlık* > **Krg.** den sooluk, salamatık, *esendik* "esenlik"  
**izle-** *İzlemek, takip etmek* > **Krg.** *izde-* "aramak, araştırmak", iz kuu "iz sürmek, takip etmek" \*/k  
**qulluq** *Kulluk* > **Krg.** kulduk  
**künlük** *Günlük* > **Krg.** kündük  
**müsülmanlıq** *Müslümanlık* > **Krg.** musulmandık  
**tarlıq** *Darlık* > **Krg.** tardık



**teñle-** *Denkleme, denkleştirmek* > **Krg.** teñde- "denk duruma getirmek"  
**tñla-** *Dinlemek* > **Krg.** **tñda-** (tñdoo), tñřa- (tñřoo), kulak saluu  
**tñrlüg** *Tñrlü* > **Krg.** arkl, **tñrdüü**  
**uzluq** *Ustalık, maharet* > **Krg.** uzduk "ustalık, beceriklilik, maharetlilik", çeberçilik, ustattık

### ***l > t değişmesi örnekleri***

Bu değişikliğin sebebi, tonsuzluk bakımından benzeşme kuralıdır. Tonsuz ünsüzlerle biten bir kelimeye getirilen ekin (+*lA*, +*llk*) ünsüzü *l*, *t*-'ye döner. Kelime kökündeki tonsuz ünsüzün yanındaki *l*-de bazen bu kurala uyar. Diğer Türk lehçelerinde de görölen söz konusu değişikliğin Kırgız Türkçesindeki (Kutadgu Bilig bağlamında) örnekleri şunlardır:

**açlıq** *Açlık* > **Krg.** açtıq  
**alplıq** *Kabramanlık* > **Krg.** alptık  
**arşlan** *Aşlan* > **Krg.** arstan  
**atlan-** *Atlanmak, ata binmek* > **Krg.** attan-  
**başla-** **I** *Başlamak* (Tezcan: "yönetmek") > **Krg.** **başta-**  
**beglik** *Beylik* > **Krg.** biylik, **behtik**  
**beklik** *Sağlamlık* > **Krg.** bekemdik, **behtik**  
**boşluq** *Boşluk, kurtulma, serbest kalma* > **Krg.** boştuk  
**işle-** *İşlemek* > **Krg.** iştöö; *meşgul olmak* > **Krg.** ; *çalışmak* > **Krg.** **işte-**, oku izilde-, tırış-; *yapmak* > **Krg.** casa-, kıl-  
**işlet-** *İşletmek, kullanmak* > **Krg.** iştet- "çalıştırmak"; koldonuu, paydalanuu  
**kökle-** *Bir işin esasına vâkıf olmak* (Tezcan: Bu karşılığın yerine Clauson 711 kökle- (2)'de önerildiği gibi 'saçı ağarmak' alınmalıdır...) > **Krg.** köktö- "bitki yeşermek; hayvan otlamak; iş yolunda gitmek; dikmek, teğellemek" \*/m  
**körklüg** *Güzöl* > **Krg.** gözöl, cakşı, **körktüü**, suluu, süykümdüü  
**körklüglük** *Güzellik* > **Krg.** suluuluk, **körktüülük**  
**qulaçla-** *Kulaçlamak* > **Krg.** kulaçta-  
**öldür-** *Öldürmek* > **Krg.** öltürüü  
**saqla-** *Tedbir almak* > **Krg.** ; *korumak* > **Krg.** asıroo, baguu, korgoo, **sakta-**  
**saqlan-** *Uyanık olmak, dikkatli olmak, tedbirli bulunmak, ihtiyatlı olmak* > **Krg.** saktan-  
**saqlıq** *Uyanıklık* > **Krg.** saktık  
**selamettıq** *Selamette olma* > **Krg.** salamattık "sağlık"  
**tişle-** *Dişlemek* > **Krg.** tişte- "dişlemek, ısırarak..."  
**toqlı** *Toklu, altı aylık kuzu* > **Krg.** toktu "toklu, henüz yavrulamamış koyun"  
**yigitlik** *Yiğitlik* > **Krg.** cigittik; *gençlik* > **Krg.** caştık (aynı zamanda *y*- > *c*- değişmesi)  
**yoqluq** *Yokluk* > **Krg.** cuktuk (aynı zamanda *y*- > *c*- değişmesi)

### ***m > n değişmesi örnekleri***

Söz konusu değişiklik, bir kelimedede tanıklanmıştır. Bunda diş ünsüzü *n*'nin etkisi görülür; yani aslında teşekköl noktası bakımından benzeşme söz konusudur: *-md-* > *-nd-*:

**emdi** *Şimdi* > **Krg.** azır, endi, emi

### ***ñ > g değişmesi örnekleri***

*ñ* > *g* değişmesi, yeni bir ses hadisesi olmayıp, Eski Türkçe metinlerde de görölebilen bir değişmedir (Örneğın Köl Tigin Yazıtı Güney yüzü: 6'daki öltüñ yerine öltüg, ölsikiñ yerine ölsikig gibi; Tekin, 1988: 4). Tarihî metinlerde görölebilen bu değişiklik, günümüzde Kırgız Türkçesinin dışında başka Türk lehçelerinde de görülür. Kutadgu Bilig'deki bir kelime, günümüz Kırgız Türkçesinde söz konusu değişikliği barındırır:

**yalñuz** *Yalnız* > **Krg.** **calgız**, calgız gana; **yalñuzluq** *Yalnızlık* > **Krg.** calgızdık (aynı zamanda *l* > *d* değişmesi)

### ***ñ > m değişmesi örnekleri***

Kutadgu Bilig'deki üç kelimenin günümüz Kırgız Türkçesinde bu değişikliği barındırdığını görmekteyiz:

**suñqur** *Sungur kuşu* > **Krg.** şumkar (aynı zamanda *s* > *ş* ve ünlü değişmeleri)  
**tırñaq** *Tırnak* > **Krg.** tırmak  
**üstēñ** *Üstün, galip* > **Krg.** cogorku, mıktı; ceñüüçü, utuuçu, **üstōm** "otorite, üstün güç" \*/k

### ***ñ > n değişmesi örnekleri***

Söz konusu değişme, Kırgız Türkçesine has değildir, başka Türk lehçelerinde de görülür. Bir örnekte tespit edildi:

yüñ *Yün* > **Krg.** cün

### *p > b* değişmesi örnekleri

Tek örnekte, iki ünlü arasında kalan *-p-* sesinin *-b-* ye döndüğü görülmektedir:

tapın- *Tapınmak; hizmette bulunmek* > **Krg.** tabın- "tapmak"

### *t > d* değişmesi örnekleri

Beş kelimedeki kelime başı *t-* sesinin *d-*ye döndüğü tespit edilmiştir:

teñiz *Deniz* > **Krg.** deñiz

ti- *Demek* > **Krg.** ayt-, *de-*, süylö-

tilwe *Deli* > **Krg.** *delbe*, deli

toñuz *Domuz* > **Krg.** çoçko, *doñuz*

töpü *Tepe* > **Krg.** döbö

### *(b >) w / v > b* değişmesi örnekleri

*Qawuq* ve *qawuş-* kelimeleri, Orta Türkçe metinlerinde (DLT, KB) *-w*'li kaydedilmiştir ama söz konusu fiillerin aslen *-b* sesi taşıması gerektiği kaynaklarda belirtilmektedir (< *qāb+(u)k*, Gülensoy KBS, 2007: 479 ve < *qabış- ~ qabuş-*, Gülensoy KBS, 2007: 481). Kırgız Türkçesindeki *-b-* li durumun *w > b* değişikliği kapsamında olduğunu kabul ettik. Zira *w / v* değişmesi, başka kelimelerde de görülmektedir:

qawuq *Kepek* > **Krg.** kebek, *kabık* "kabuk; sidik torbası" *\*/m*

qawuş- *Kavuşmak* > **Krg.** coluş-, *kabiş-* "kavuşmak, buluşmak"

qawuştur- *Kavuşturmak* > **Krg.** kabıştır-

va'de (A.) *Vaid, söz* > **Krg.** söz, *ubada* "Sözü bir işi yerine getirmek için verilen söz, vaat" (aynı zamanda ünlü türemesi ve değişmeleri)

vaqt (A.) *Vakit* > **Krg.** *ubakit*

### *(b >) w > p* değişmesi örnekleri

Kutadgu Bilig'deki tek kelimenin Kırgız Türkçesinde bu değişikliğe maruz kaldığı görülmektedir. Bu değişiklik Eski ve Orta Türkçe metinlerinde (ET (Uyg.): *önke ~ öpke* OT: *öpke ~ ömke* Gülensoy, KBS, 2007: 649) de günümüz Türk lehçelerinde de görülmektedir (Gülensoy, KBS, 2007: 649): Kelimenin asli şeklini *-p-* li kabul edersek, Kırgız Türkçesi için bir değişiklikten söz etmek olmaz.

öwke *Öfke, kızgınlık* > **Krg.** açuu, *öpkö* "gücenme, kırgınlık; akciğer" *\*/m*

### *(b >) w > y* değişmesi örnekleri

Eski Türkçede aslen *b* ünsüzü barındıran bazı kelimeler (*eb, ubut*), Orta Türkçede, bu bağlamda Kutadgu Bilig'de *w* olmuştur. Başka Türk lehçelerinde olduğu gibi Kırgız Türkçesinde bunların bir kısmı *y* ünsüzüne dönüşmüştür. Örnekleri şunlardır:

ew *Ev* > **Krg.** üy (< *eb* Tekin, 1988: 132. Kelimenin Eski Uygur Türkçesinde *ew* biçimi de mevcuttur, Gülensoy KBS, 2007: 347)

sew- *Sevmek* > **Krg.** çaktır-, *süy-*

sewin- *Sevinmek* > **Krg.** süyün- (aynı zamanda ünlü değişmesi)

sewinç *Sevinç* > **Krg.** kubanıç, *süyünüç*

sewindür- *Sevindirmek, memnun etmek* > **Krg.** süyündür-

uwut *Hayâ* > **Krg.** uyat "utanç, ayıp, ar, hicap; rezalet" (*ubut* "utanç" Tunyukuk II, Batı: 37; Tekin, 1994: 16)

### *y > c* değişmesi örnekleri

Bu ses değişmesi, yeni değildir. Tarihî metinlerden, en önemli Kıpçak dil yadigârlarından olan Codex Cumanicus'tan günümüz Kıpçak grubu yazı dillerine (Kazak, Karakalpak, Tatar vd.) kadar geniş bir yelpazede görülür. Yani esasen *y > c* (*y > j*) değişmesi, Kıpçak Türkçesinin karakteristik bir özelliğidir. Kutadgu Bilig'den Kırgız Türkçesine ulaşan örnekleri şunlardır:

ya *Yay* > **Krg.** *caa*, saadak, serpilme zım

yad (F.) *Anna, batırlama* > **Krg.** cat "yâd, unutulmaz"

yağ- *Yaymak* > **Krg.** cay- (aynı zamanda *d > y* değişmesi)

- yağağ** *Yaya* > **Krg.** cöö (?)
- yağıl-** *Yayılmak* > **Krg.** cayıl- "yayılmak" (aynı zamanda d > y değişmesi)
- yağ-** *Yağmak* > **Krg.** *caa-* cıglıu, cürüü (aynı zamanda ag > oo değişmesi)
- yağı** *Düşman* > **Krg.** duşman, *coo* (aynı zamanda ag > oo değişmesi)
- yaqa** *Yaka, elbise yakası* > **Krg.** *caka*, ceek
- yaqın** *Yakın* > **Krg.** *cakın*, cakında
- yaqşı** *Güzöl* > **Krg.** gözöl, cakşı, körktüü, suluu, süykümdüü; *ıyı* > **Krg.** *cakşı*
- yaqut** (A.) *Yakut* > **Krg.** cakut
- yal** *At yelesi, ense* > **Krg.** celke, *cal* "Yele"
- yalğa-** *Yalamak* > **Krg.** caloo (aynı zamanda g > "ünlüleşme" değişmesi)
- yalğan** *Yalan* > **Krg.** calgan
- yalın** *Alev* > **Krg.** aloo, *calın*
- yalwar-** *Yalvarmak* > **Krg.** *calbar-*, suran-
- yan** *Yan, taraf* > **Krg.** cak, *can*, can-cak
- yana** *Yine* > **Krg.** *cana*, kaytadan
- yanaş-** *Yanaşmak* > **Krg.** cakında-, *canaş-*
- yañı** *Yeni* > **Krg.** cañı
- yañıl-** *Yanılmak* > **Krg.** cañıl-
- yap yaşıl** *Yemyeşil* (Tezcan: Arat'ın çevirisine göre 'mosmor' olmalıdır.) > **Krg.** capcaşıl
- yapuş-** *Yapışmak* > **Krg.** cabış-
- yar-** *Yarmak* > **Krg.** car-
- yara-** *Yaramak, uygun düşmek* > **Krg.** caraktuu boluu, *car-* "uygun, münasip, makbul olmak; yaramak, işine gelmek; yaramak, sağlık bakımından elverişli olmak"
- yarağ** *İmkân; fırsat; fayda* > **Krg.** mümkündük; pırsat; payda, *carak* "Araç gereç, alet; silah" \*/m
- yaraşıq** *Uygun, münasip. bk. yaraşı* > **Krg.** caraktuu, tuura kelgen; ılayıktuu, orundu, *cararıq* "yaraşık, yakışık, uygunluk"
- yaraştur-** *Yaraştırmak, uyuşturmak* > **Krg.** caraştır- < caraş-
- yarat-** *Yaratmak, vücuda getirmek* > **Krg.** carat-
- yarıl-** *Yarılmak* > **Krg.** carıl- "yarılmak, bölünmek, patlamak, çatlamak"
- yarım** *Yarım* > **Krg.** carım
- yarlığ** *Buyruk, emir, ferman* > **Krg.** buyruk, *carlık*, öküml
- yas-** *Dağıtıp yaymak, ifrata gitmek* > **Krg.** caz- "yaymak, sermek; açmak; gidermek, dağıtmak, yok etmek"
- yasta-** *Yastık dayamak* > **Krg.** cazda- "yaslamak, dayamak" (ortada ton bakımından benzeşme)
- yastan-** *Yaslanmak* > **Krg.** cazdan- "yaslanmak" (ortada ton bakımından benzeşme)
- yaş I** *Gözyaşı, Yaş* > **Krg.** *caş*, kurak, suu
- yaş II** *Ömür* > **Krg.** ömür, *caş*
- yaşa-** *Yaşamak* > **Krg.** *caşa-*
- yaşar-** *Yeşermek* > **Krg.** bürdö-, kögör-, *caşar-* "gençleşmek; yenilenmek; yeşermek"
- yaşat-** *Yaşatmak* > **Krg.** caşat-
- yaşıl** *Yeşil* (Tezcan: 'yeşil' karşılığı yeterli değildir. 23 veride hep 'mavi' anlamındadır.) > **Krg.** caşıl
- yat** *Yabancı* > **Krg.** çet eldik, *cat*
- yat-** *Yatmak* > **Krg.** cat-
- yay-** *Yaymak* > **Krg.** cay-
- yaz- I** *Çözmekek* > **Krg.** çeçü, çeçüü, *caz-* "yayma, sermek; açmak"
- yazı** *Kır, ova* > **Krg.** ak-sarı, ayıl, boz, talaa; *cazi*, tüz, tüzdükl
- yazıl-** *Açılmak; çözölmek; Yayılmak* > **Krg.** cazıl- "yayılmak; ayrılmak, çözölmek"
- yazuq** *Suç* > **Krg.** kılınış, künöö; *günah* > **Krg.** künö, *cazık* "Günah, suç"
- yel-** *Koşmak* > **Krg.** çurka-, cügür-, taskakta-, *cel-* "yelmek, aceleyle telaşlı biçimde koşmak"
- yem** *Yem. bk. yim* (Tezcan: yem, yim maddeleri arasında gönderme yapılarak bu sözcükler birirleriyle karşılaştırılmıştır. Gerçekte Clauson 933 ve devamında belirtildiği üzere bunlar iki ayrı sözcüktür...) > **Krg.** *cem*, cem-çöp
- yet-** *Yetişmek, erişmek; kâfi gelmek* > **Krg.** bış-, bol-, *cet-*
- yetim** (A.) *Yetim, babası ölmüş kişi* > **Krg.** cetim
- yığ- I** *Yığmak* > **Krg.** *cıy-*; *toplamak* > **Krg.** çoğult-, cıyna-, topta- (aynı zamanda g > y değişmesi)
- yığaç** *Ağaç* > **Krg.** cıgaç
- yığıl-** *Toplanmak* > **Krg.** cıyıl- (aynı zamanda g > y değişmesi)
- yıq-** *Yıkmak* > **Krg.** *cık-*
- yıqıl-** *Yıkılmak* > **Krg.** cıgıl-
- yıl** *Yıl* > **Krg.** cıl
- yılan** *Yılan* > **Krg.** cılan
- yıldra-** *Parlamak* > **Krg.** *caltır-*, carkılda-, carkıra- (aynı zamanda ünlü ve ünsüz değişmesi)
- yılqı** *Hayvan, bayvan süürüsü* > **Krg.** ayban, *cılka* "yılkı, yılkı atı"

- yılqıçı Hayvan besleyicisi > **Krg.** cılıkçı  
yıpar *Misk* > **Krg.** muskus, *cıpar*  
yirt- *Yırtmak* > **Krg.** cırt-  
yigit *Yiğit* > **Krg.** baatır; *genç* > **Krg.** caş, *cigit*  
yilig *İlik* > **Krg.** bütü teşigi, çuçük, *cilik*, cilik mayı (aynı zamanda -g > -k değişmesi)  
yimiş *Yemiş, meyve* > **Krg.** *cemiş*, mömö-cemiş  
yiñ *Elbise yeni* > **Krg.** ceñ "giysi kolu, yen"  
yip *İp* > **Krg.** arkan, *cip*  
yir *Yer* > **Krg.** *cer*, orun; *toprak* > **Krg.** *cer*, toprak; *yeryüzü* > **Krg.** *cer cüzü*  
yoq *Yok* > **Krg.** *cok*  
yoqal- *Yok olmak* > **Krg.** *cogol-* "yok olmak, kaybolmak, yitmek; görünmez olmak" (aynı zamanda ünlü değişmesi ve ünsüzde tonlulaşma)  
yoqaru *Yukarı* > **Krg.** *cogoru* (aynı zamanda ünlü değişmesi ve ünsüzde tonlulaşma)  
yol *Yol* > **Krg.** *ıkma, col, sefer* > **Krg.** *sapar*  
yor- II *Tabir etmek, yormak. bk. yör-* > **Krg.** *cor-* "yorumlamak"; *yör- çözmek, yormak. bk. yor-* > **Krg.** *çeç-*; *cor-\*/v*  
yoriga *Yürüyen* (Tezcan: Arat'ın çevirisinde olduğu gibi 'rahvan, yorga' alınmalıdır.) > **Krg.** *corgo* "Rahvan, yorga; rahvan at" (aynı zamanda ünlü değişmeleri)  
yu- *Yükamak* > **Krg.** *cuu-*  
yul- I *Kurtarmak*; (Tezcan: 'koparmak') > **Krg.** *kutkaruu, cul-* "yolmak, çekip koparmak, sökmek; zor kullanarak başkasına ait bir şeyi almak"  
yulun- *Kurtarmak* > **Krg.** *kutkaruu, culun-* "çırpınmak; bulunduğu yerden ileri doğru atılmak, fırlamak; dizginlenememek, koşmaya çalışmak; sinirlenip dövüşmeye kalkışmak", *culkun-\*/m*  
yum- *Yummak* > **Krg.** *cum-*  
yumdur- *Toplamak* > **Krg.** *çogult-, cıyna-, topta-, cumdur-* "yumdurmak; kapatılmak"  
yumşa- *Yumuşamak* > **Krg.** *cumşa-*  
yumşaq *Yumuşak* > **Krg.** *cumşak*  
yumul- *Yumulmak* > **Krg.** *cumul-*  
yumuş *Hizmet; vazife* > **Krg.** *kızmat; mildet, cumuş*  
yun- *Yunmak, yıkanmak* > **Krg.** *cuun-, cuul-\*/k*  
yurt *Yurt* > **Krg.** *curt*, meken; *yer* > **Krg.** *cer*, orun  
yügür- *Koşmak, seğirtmek* > **Krg.** *çurka-, cügür-*, taskakta-; bet al-, umtul-  
yük *Yük* > **Krg.** *cük*  
yüz I *Yüz (100)* > **Krg.** *cüz*  
yüz II *Yüz, çehre* > **Krg.** *bet, cüz*, üst

### z > y değişmesi örnekleri

Tek örnekteki değişiklik, günümüz Türk lehçelerinin pek çoğunda gerçekleşmiştir.

sözle- *Söylemek* > **Krg.** *ayt-, süyle-*; *konusmak* > **Krg.** *añgemeleş-, süyle-* (aynı zamanda ünlü değişmesi)

### ‘(ayın), ve ’ (hemze) > b değişmesi örnekleri

Arapçanın “ayın” gırtlak ünsüzü, Türkçeye yabancı bir sestir. Bu yüzden ya hiç telaffuz edilmez ya da başka bir sese döner. Türk lehçelerinde “ayın” ünsüzünün *ğ, y, b* gibi farklı seslere dönüştüğü bilinmektedir. Aşağıdaki iki örnekte ise *b* sesine dönüşmüştür:

du‘a (A.) *Allah'a yalvarma, niyaz* > **Krg.** *kudayga calbaruu, duba*, bata

su‘al (A.) *Sual* > **Krg.** *sobol*, suroo (Kelime, su‘al > suwal / suval > subal aşamalarından geçmiş olmalıdır. Kelimede aynı zamanda ünlü değişmesi görülmektedir.)

### ‘(ayın) > y değişmesi örnekleri

şeri‘at (A.) *şeriat* > **Krg.** *şariyat*

## 6.2. Ünsüz Türemeleri

Kutadgu Bilig'deki bazı kelimelerin Kırgız Türkçesindeki kullanımlarında ünsüz türemelerinin olduğunu görülmektedir. Bunların sayısı az olsa da örnekleri şunlardır:

### -g- türemesi

süñü *Süngü* > **Krg.** *süñgü* (< \*süñü+g *Gülensoy*, KBS 2007: 821; veya \*süñ-+-GU (T. Tekin'in görüşü) *Gülensoy* KBS, 2007: 821. Tekin'in görüşüne göre -g- türemesi yok.)

**-k türemesi**

tü I *Tüy* > **Krg.** tük; *kel* > **Krg.** kıl; *saç* > **Krg.** çaç (Aslında hem ET'de hem de OT'de kelimenin *tü* ~ *tük* ~ *tüü* ~ *tüy* biçimleri mevcuttur < *tü* [k/y], Gülensoy KBS, 2007: 951. Bunu göz önünde bulundurursak Orta Türkçeden bu yana söz konusu kelime bir türeme değil, bir varyant biçim düşünülebilir.)

**-y- türemesi:**

in *İn* > **Krg.** iyin, uyuk

**6.3. Ünsüz Düşmeleri****-d- > -Ø-**

Örneklerde, ortada bulunan sızıcı **-d-** sesinin (önce -y- veya -g-'ye dönüşmesi sonra da) düşmesi / erimesi söz konusudur:

**eğer** *Eyer* > **Krg.** eer

**eğerle-** *Eyerlemek* > **Krg.** eerde-

**içi** *Sahip* > **Krg.** kocoyun, **ee**

**iğilik** *Efendilik* > **Krg.** mırzalıq, tektüülük, **eeлик** "sahiplik, mülkiyet"

**g > Ø**

Kelime ortasında veya sonunda bulunan bazı *g* / *ğ* seslerinin düştüğü müşahade edilmektedir. Sayısı azdır:

**ingek** *İnek* > **Krg.** **inek**, uy

**kiçig** *Küçük* > **Krg.** kiçine, **kiçi** "küçük", kiçinekey; *çocukluk* > **Krg.** balalık

**qulğağ** *Kulak*, *bk. qulağ* > **Krg.** kulak \*/v

**quruğ** *Kuru* > **Krg.** kurgak, **kuru**, *boş* > **Krg.** boş, **kuru**

**quruğsağ** *Gönül* (Tezcan: Tabii burada 'mide, karın' anlamına gelen sözcüğün (TT. kursak) mecazlı kullanımı söz konusudur...) > **Krg.** köñül, **kursak** "kursak, karın, mide; iştah" \*/m

**sariğ** *Sarı* > **Krg.** sarı

**h > Ø**

Özellikle Arapça ve Farsça kelimelerde bulunan *h* seslerinin Kırgız Türkçesinde düştüğü görölür (Düşmeyip *k* sesine dönüşmeleri *h* > *k* değişmesinde gösterilmişti). Örnekleri şunlardır (Örnek kelimelerde başka ses değişiklik / olaylarını da görmek mümkündür):

**ħac** (c) *Hac* > **Krg.** acı

**ħaq** (q) *Hak* > **Krg.** adilettik, **ak**, akı, akıyattık, Alda, Alla, ukuk; *hakikat* > **Krg.** akıykat, çın, çındık; *doğru*, > **Krg.** tuura, tüz; *gerçek* > **Krg.** anık, anıktık, çın, çındık

**ħaqıqat** (A.) *Bir şeyin doğrusu, asıl* > **Krg.** asıl, çınığı, **akıykat**, *gerçek* > **Krg.** anık, anıktık, çın, çındık

**ħal** (A.) *Hâl, durum* > **Krg.** **al**, al-abal, darman, cabık bazar, çağday, kök bazar, kubat

**ħalal** (A.) *Helal* > **Krg.** **adal**, halal

**ħaram** (A.) *Haram* > **Krg.** **aram**, haram

**ħarf** (A.) *Harf* > **Krg.** **arip**, tamga; *yazı* > **Krg.** cazuu, qat "mektup" \*/m

**ħava II** (A.) *Havva, Âdem Peygamberin eşi* > **Krg.** **Obo** ene /öi

**ħaydar** (A.) *Haydar*, Hz. *Ali* > **Krg.** Aydar

**ħiç** (F.) *Hiç* > **Krg.** eç

**ħile** (A.) *Hile* > **Krg.** aldamçılık, kıyıtlık, **ayla**

**hindi** (F.) *Hintli* > **Krg.** İndiyalık \*/k

**hindu** (A.) *Hindu* > **Krg.** İndiyalık \*/k

**ħukm** (A.) *Hüküm* > **Krg.** **öküm**, *emir* > **Krg.** buyruk, carlık, **öküm**

**ħurmet** (A.) *Hürmet* > **Krg.** urmat; *itibar* > **Krg.** abıroy, bark, kadir, **urmat**

**hüner** (F.) *Hüner* > **Krg.** çeberlik, **önör**

**miħnet** (A.) *Mihnet, sıkıntı* > **Krg.** kıyınçılık, **meenet**, kıynaluu, sıgıluu (Ayrıca ünsüz düşmesi sonucu ünlü uzaması)

**padişah** (F.) *Padişah* > **Krg.** padişa

**seħer** (A.) *Seher* > **Krg.** **saar**, tañ

**şhadet** (A.) *şhadet, kelime-i şhadet* > **Krg.** şaadat

**tesbiħ** (A.) *Tesbih* > **Krg.** tespe (aynı zamanda -b- > -p- değişmesi, tonsuzlaşma; ünlü değişmesi/benzeşmesi)

**-l- > -Ø-**



Söz konusu düşme, Türkiye Türkçesi olmak üzere başka Türk lehçelerinde de görülür:

**keldür-** *Getirmek, bk. keltür- > Krg.* alıp kel-, **ketir-, keltür-** *Getirmek, bk. keldür- > Krg.* alıp kel-, **ketir- \*/v**  
**oldur-** *Oturmak > Krg.* otur- (aynı zamanda -d-'den -t-ye tonsuzlaşma)

**-n- > -Ø-**

Tek örnekte, zamir n'sinin kullanılmadığını görmekteyiz. Bu açıdan bakılırsa herhangi bir ses olayından söz etmek gereksizdir. Bu durum başka Türk lehçelerinde de görülür:

**anlar** *bk. ol > Krg.* alar

**-ñ- > -Ø-**

**süñük** *Kemik > Krg.* söök (Kelime, genellikle *süyek, süyök* aşamalarından geçtikten sonra söök biçimine girer.)

**-r > -Ø**

Ek-filin ünsüzünün düşmesi, bütün Türk lehçelerinde müşahade edilmektedir.

**er-** *imek (cevherî fül) > Krg.* e-

**-s- > -Ø-**

*Mescid* kelimesinin *meçit, meşit* biçimlerine dönüşmesi, başka Türk lehçelerinde de görülür.

**mescid** (*A.*) *Mescit > Krg.* kiçine **meçit** (aynı zamanda -c- > -ç- değişmesi)

**-t > -Ø-**

Kelime sonundaki çift ünsüzden birinin düşmesi, yadırganacak bir durum değildir ve başka Türk lehçelerinde de pek çok örnekte karşımıza çıkar:

**dost** (*F.*) *Dost > Krg.* dos

**v > Ø**

Kelime başı veya ortasında düştüğü gözlemlenmektedir. Kelimedeki düz ünlünün yuvarlaklaşması da söz konusu v sesinin etkisiyledir:

**tevbe** (*A.*) *Töbe > Krg.* toba (aynı zamanda ünlü yuvarlaklaşması)

**vaşiyet** (*A.*) *Vasıyet > Krg.* osuyat (aynı zamanda ünlü yuvarlaklaşması)

**vefa** (*A.*) *Vefa > Krg.* bektik, berilgendik, **opaa** "vefa, sadakat" (aynı zamanda ünlü yuvarlaklaşması ve f > p değişmesi)

**y- > -Ø-**

Bir kelimedede rastladık:

**yinçge** *İnce. bk. yinçke > Krg. içke, cuka; \*/v; yinçke İnce. bk. yinçge > Krg. içke, cuka* (aynı zamanda -n- düşmesi)

#### 6.4. Benzeşme (Asimilasyon) ve Aykırılma (Disimilasyon)

Aşağıdaki örneklerde kelime içindeki ünsüzlerin başka bir ünsüze teşekkül noktası bakımından benzeyerek değiştiğini, bir kısmında ise aykırılma (benzeşmezlik) olayının yaşandığına şahit olmaktadır.

**kıymet** (*A.*) *Kıymet > Krg. kumbat* (kıymet > kımmat > kımbat), kıybat, nark; **değer** > **Krg.** baa, nark

**könlek** *Gömlek > Krg.* köynök (könlek > köylek > köynök. Aynı zamanda -ñ- > -j- değişmesi)

**saç** *Saç > Krg.* çaç

**saç-** *Saçmak > Krg.* çaçırat-, **çaç-**; **dağıtmak** > **Krg.**

**saçıl-** *Saçılmak, dağılmak > Krg.* tara-, **çaçıl-**

**süçig** *Tatlı > Krg.* tattuu, tattuu tamak, **çuçuk** "et sucuğu" \*/m

**Ülker** *Ülker yıldızı > Krg.* Ürkör "Ülker takımıyıldızı, Süreyya"

**nizam** (*A.*) *Nizam > Krg.* ireet, tartip, **myzam** "yasa, kanun, kural" (aynı zamanda -y- türemesi)

**minnet** (*A.*) *Minnet > Krg.* alkış, irakmat, **mildet** kıl- "iyiliği yüze vurmak" (minnet > mindet ~ mildet: Aykırılma)

#### 6.5. Metatez

Aşağıdaki iki kelimedede ünsüz yer değiştirmesi olayını görmekteyiz:

**tepren-** *Kımlıdamak* > **Krg.** araketten-, kıymılda-, *termel* < terbel- "sallanmak" (aynı zamanda -b- / -p- > -m- değişmesi, genzelleşme)  
**yağmur** *Yağmur* > **Krg.** camgır (aynı zamanda y > c değişmesi)

## 7. Ünlüler ve Ünlü Değişmeleri

Kutadgu Bilig'deki kelimeler, günümüz Kırgız Türkçesinde ünlü değişmelerine uğrayarak da kullanılmaktadır. Ünlü daralması, ünlü yuvarlaklaşması, ünlü düzleşmesi, ünlü genişlemesi, ünlü türemesi, ünlü düşmesi, ünlü kalınlaşması, ünlü incilmesi gibi ses olaylarının görüldüğü aşağıdaki kelimelerdeki değişmeler, sınıflandırılmaya gerek duyulmadan verilmiştir. Ses değişmelerinden söz ederken kelime telaffuzundaki (veya yazımındaki) tek ölçütün Türkiye Türkçesinde söylenmekte olan biçiminin esas kabul edilmesinin doğru olmadığı hususunu vurgulamakta yarar vardır. Mesela *cemaat* > *Krg. camaat* olmuş, yani ünlü kalınlaşması olmuş demek pek doğru sayılmaz. Zira Kutadgu Bilig yazarı ve onun yaşadığı toplum da bu kelimeyi *camaat* biçiminde söylemiş olabilir. Biz bu ayrımı kelimenin Arap harfli yazı biçiminden anlayamayız. Aslında bu konunun iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, yazım (imla) biçimi, her zaman söyleyiş biçimini yansıtmaz. Çünkü imla, biraz da kalıplaşmaya dayanan yazı biçimidir. Diğer yönü, kelimenin telaffuz biçiminde görülen ünlü veya ünsüz değişmeleri, o kelimenin farklı olduğunu göstermez. Bu, lehçe veya ağız özelliğiyle ilgili bir husustur. Dolayısıyla "Ünlü Değişmeleri" altında topladığımız aşağıdaki örnekleri, temelde "değişmemiş" kabul etmek mümkündür. Yine de aşağıdaki örnekler, *İndeks* esas alınarak ünlü değişmelerine dâhil edilmiş örneklerdir:

'*aceb* *Hayret, taaccüb, şaşma, acep* > **Krg.** aldastap kaluu, şaşuu, *acap*  
**açuq** *Açık Açık* > **Krg.** açık  
**aqur** *Ahır* > **Krg.** akır "Ahır"  
'*alem* (A.) *Älem, kâinat* > **Krg.** *aalam*, düynö  
'*alim* (A.) *âlim, bilgin* > **Krg.** *aahim*, okumuştuu  
**altmış** *Altmış (60)* > **Krg.** altmış  
**altun** *Altın* > **Krg.** altın, zer  
**ana, ana** *Anne* > **Krg.** apa, *ene*  
**andın** *bk. ol* > **Krg.** andan "ondan; şundan; oradan"  
**artuq** *Fazla, ziyade* > **Krg.** *artık*, aşıkça, köbüröök; aşık, köp; *daba çok* > **Krg.** köbüröök  
**artuqluq** *Fazlalık* > **Krg.** artıktık  
**artur-** *Artırmak* > **Krg.** arttıruu \*/k  
**ast** *Alt, aşığ* > **Krg.** *astı*, tömön, tömönkü  
'*ayb* (A.) *Ayıp* > **Krg.** *ayıp*, künöö; *kusur* > **Krg.** az ayıp, kusur  
**azuq** *Azık* > **Krg.** azık; *yıyecek* > **Krg.** azık-tülük, tamaq-aş  
**baldu** *Balta* > **Krg.** balta  
**batur-** *Batırmak* > **Krg.** batır-  
**bayu-** *Zenginleşmek* > **Krg.** bayı-  
**bela** (A.) *Bela* > **Krg.** *balee*, kaygı, kırsık  
**belgü** *Alamet* > **Krg.** belgi; *nişan* > **Krg.** belgi  
**belgüle-** *Belirlemek* > **Krg.** anıkta-, takta-, *belgile-*  
**berü** *Beri* > **Krg.** beri  
**beyan** (A.) *Beyan* > **Krg.** bayan "öykü, anlatılan olayı tasvir"; *açıklama* > **Krg.** tüşündürüü  
**bil** *Bel* > **Krg.** bel  
**bildür-** *Bildirmek* > **Krg.** bildir-  
**bir-** *Vermek* > **Krg.** ber-  
**biril-** *Verilmek* > **Krg.** beril-  
**biş** *Beş (5)* > **Krg.** beş  
**boşa-** *Bırakmak* > **Krg.** boşot-, kaltır-, *boşo-*; *terk etmek* > **Krg.** kaltır-, ket-, tašta-; *ayrılmak* > **Krg.** bölün-  
**boşut-** *Boş bırakmak, serbest bırakmak* > **Krg.** boşot-  
**bota** *Yavru* > **Krg.** töl, *boto* "deve yavrusu"  
**böri** *Kurt* > **Krg.** *börü*, karışkır  
**bulıt** *Bulut* > **Krg.** bulut  
**butıq** *Budak, dal* > **Krg.** *butak*, şak  
**butıqlan-** *Budaklanmak, dallanmak* > **Krg.** butaktan-  
**cebir** (Tezcan: *cebr*) (A.) *Cebir* > **Krg.** algebra, zorduk, *cabır, cevr, eza* > **Krg.** capa  
**cem** (A.) *Toplama, biriktirme* > **Krg.** koşuu; *cam* "topluluk, bütün"  
**cema**'at (A.) *Cemaat, insan topluluğu* > **Krg.** *camaat*, top; *takım* > **Krg.** komanda, komplekt, top; *bölük* > **Krg.**  
**cemal** (A.) *Güzellik, yüz güzelliği, büsn* > **Krg.** soluuluk, *camal*  
**cihan** (F.) *Älem, kâinat* > **Krg.** aalam, *cahan; dünya* > **Krg.** dünyö, düynö, cer; *yeryüzü* > **Krg.** cer cüzü  
**çare** (F.) *Tedbir* > **Krg.** *çara körüü*, saktanuu; *ilaç, deva* > **Krg.** danı

- çiçek** *Çiçek* > **Krg. çeçek**, gül  
**çim** *Çim, ayrık otu* > **Krg. çim**  
**çökür-** *Çökertmek* > **Krg. çöktür-, çögör-**  
**dünya** (A.) *Dünya, âlem* > **Krg. dünüyö, düynö** (aynı zamanda metatez), cer  
**ecel** (A.) *Ecel, muayyen vade, ömrün sonu* > **Krg. acal**  
**edeb** (A.) *Terbiye, ahlak güzelliği* > **Krg. adep**, tarbiya; *hayâ* > **Krg. uyattuuluk**  
**emanet** (A.) *Emanet* > **Krg. amanat**  
**esür-** *Sarhoş olmak* > **Krg. esir-** "sarhoş olmak; öfkeden kudurmak"  
**etükçi** *Ayakkabıcı* > **Krg. ötükçi**  
**hıl'at** (A.) *Padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen elbise* > **Krg. xalat** "cübbe, kaftan"  
**ıt** *İt, köpek. bk. üt* > **Krg. it** \*/v  
**ız** *İz, bk. iz* > **Krg. iz** \*/v  
**içür-** *İçirmek* > **Krg. içir-**  
**iki** *İki (2)* > **Krg. eki**  
**ikinç** *İkinci. bk. ikinçi* > **Krg. ekinçi**  
**il III İl** > **Krg. aymak, çöyrö; memleket** > **Krg. ölkö**, tuulgan cer; *ülke* > **Krg. mamleket, ölkö; balk** > **Krg. el**, curt, kalk  
**ilahi** (A.) *Rabbim! Ey Allah'ım, ey Rabbim!* > **Krg. ılayım** (beddua sözlerinde kullanılır) \*/h  
**ilçi** *Elçi* > **Krg. elçi**  
**ildür-** *İliştirmek* > **Krg. ildir-** "astırmak"  
**iman** (A.) *İman* > **Krg. iman**, ıyman, iman; *inanmak* > **Krg. inan-**, işen-; *inanç* > **Krg. inanuu**, işenim  
**imle-** *İşaret etmek* > **Krg. belgi berüü, işaret kılıu, imda- "göz kırparak işaret etmek", **im** sal-  
**iniş** *İniş* > **Krg. eñis** "havza, çukur yer" \*/m  
**irin-** *Üşenmek* > **Krg. erin-**  
**isi-** *Isınmak* > **Krg. cılnuu; ısı- "ısınmak; ateşlenmek"  
**isig** *Sıcak* > **Krg. ısıık; sıcaklık** > **Krg. temperatura**  
**isin-** *Isınmak* > **Krg. cılnuu, ısın- "ısınmak"  
**isit-** *Isıtmak* > **Krg. ısıt-**, cilit-  
**işaret** (A.) *İşaret* > **Krg. ayan, belgi, işaret**  
**işik** *Kapı* > **Krg. darbaza, eşik**, kaalga  
**işit-** *İşitmek* > **Krg. eşit-**, uk-; *duymak* > **Krg. eşit-**, sez-, tuy-, uk-  
**it-** I *Yapmak, etmek, eylemek, kılmak* > **Krg. casa-**, kıl-, **et-**  
*'iyal* (A.) *Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, kadın, eş, çocuk* > **Krg. ayal**, katın; *eş* > **Krg. cubay**, sñar, tügöy  
**qabul** (A.) *Kabul* > **Krg. kabil**, kabildoo  
**qaçur-** *Kaçırmak* > **Krg. kaçır-**  
**qadir** (A.) *Güçlü* > **Krg. küçtüü; kudretli** > **Krg. Kadır** "Kadir Tanrı"  
**qadr** (A.) *Kadr, değer* > **Krg. baa, nark, kadir** "kadir, değer, kıymet"  
**kân** (F.) *Maden* > **Krg. ken**, metall  
**qanı** *Hani* > **Krg. esiñdebi, kana**, kayda  
**qarañqu** *Karanlık* > **Krg. karañğı**, karañgılık  
**keçür-** I *Geçirmek* > **Krg. keçir-**  
**keklik** *Keklik* > **Krg. kekilik**  
**keñ I Genç** > **Krg. caş, kence** "yaşı küçük..."  
**kesük** *Kesik* > **Krg. kesik**  
**keyik** *Geyik* > **Krg. bugu, maral, kiyik** "geyik; geyikgiller familyası"  
**qıldur-** *Yaptırmak* > **Krg. kıldır-**  
**kiç** *Geç* > **Krg. keç**  
**kiçe** *Gece* > **Krg. tün, keçe** "dün" \*/m  
**kime** *Gemi* > **Krg. keme**  
**kiñe** *Geniş* (Tezcan: Bütün veriler dize sonu ünlemesiyle king el dir ve hepsi king 'geniş' maddesine aktarılmalıdır.) > **Krg. keñ**  
**kiñü-** *Genişlemek* > **Krg. keñi-** > keñey- \*/e  
**kit-** *Gitmek* > **Krg. ket-**  
**kitab** (A.) *Kitap* > **Krg. kitep**  
**kiter-** *Gidermek* > **Krg. ketir-**  
**qonuq** *Konuk* > **Krg. konok**, meyman  
**qorqunç** *Korkunç* > **Krg. korkunuç**  
**qorqıt-** *Korkutmak* > **Krg. korkut-**  
**qoşnu** *Koşnu* > **Krg. koşuna**, koñşu  
**qoşnılıq** *Koşnuluk* > **Krg. koşunalık********

- qozı *Kuzı* > **Krg.** kozu  
 kölike *Gölge*, *bk. kölik* > **Krg. kölökö; kölik** *gölge*, *bk. kölike* > **Krg. kölökö \*/v**  
 könek *Kova burcu* > **Krg. könök** "kırba, kap, kova" \*/m  
 köñüldēş *Gönül arkadaşı* > **Krg. köñüldōş**  
 köpek *Köpek* > **Krg. it, köpök** (eski) \*/e  
 köpirt- *Köpürtmek* > **Krg. köbürt-**  
 kudret (*A.*) *Kudret* > **Krg. kubat, kuduret**, küç  
 qurıt- *Kurutmak, soldurmak* > **Krg. kurut-** "kurutmak; yok etmek, ortadan kaldırmak"; *yok etmek* > **Krg.**  
 quşçı *Kuşçu* > **Krg. kuşçu** "alıcı kuş eğitmeni"  
 quzı *Kuzı* > **Krg. kozu**  
 küreş- *Güreşmek, boğuşmak* > **Krg. kürōş-**  
 küzet- *Gözetmek* > **Krg. kara-, küzōt-** "nöbet tutmak, beklemek, gözetlemek; korumak"; *korumak* > **Krg.**  
 asıra-, bak-, korgo-; *saklamak. bk. küğez-* > **Krg. çağır-, kat-**  
 laçın *Şahin kuşu* > **Krg. ilaaçın**  
 ma'lum (*A.*) *Belli* > **Krg. belgilüü, maalm**  
 mevlud (*A.*) *Mevlüt, doğum* > **Krg. mavlut, mevlüt**, tuu, tuuluş (ayrıca kelime sonunda tonsuzlaşma)  
 min *Ben. bk. men* > **Krg. kal, men, meñ \*/v**  
 miraş (*A.*) *Miras* > **Krg. muras**  
 mü'min *Mümin* > **Krg. momun**  
 mürid (*A.*) *Mürüt* > **Krg. murut**, şakirt  
 müsülman (*F.*) *Müslüman* > **Krg. musulman**, musurman  
 oqçı *Okçu, ok atıcısı; ok yapan usta* > **Krg. okçu**  
 oqı- I *okumak* > **Krg. oku-**  
 oqşa- *Benzetmek* > **Krg. okşa-**, okşoş-  
 ol *İşaret sözü* > **Krg. al "o, şu"**  
 onul- *İyileşmek* > **Krg. ayıguu, cakşı boluu, oñol-** "düzelmek, iyileşmek"; *düzelmek* > **Krg. oñol-, tüzöl-**  
 ortu *Orta, orta halli* > **Krg. orto**  
 ortuq *Ortak* > **Krg. ortok**, şerik  
 oyna- *Oynamak* > **Krg. kıymılda-, oyna-**, şalakta-  
 ördek *Ördek* > **Krg. ördök**  
 öte- *Ödemek* > **Krg. tölö-, ötü-** "yapmak, yerine getirmek" \*/m  
 ötel- *Ödenmek* > **Krg. ötöl-** "yapılmak" \*/m  
 raħmet (*A.*) *Rahmet* > **Krg. raxmat, irakmat** "teşekkür, sağol" \*/m  
 ruze (*F.*) *Oruç* > **Krg. orozo**  
 sa'at (*A.*) *Saat* > **Krg. saat**  
 şabir (*A.*) *Sabır* > **Krg. sabır**  
 san- *Sanmak* > **Krg. esepete-, oylo-, sana-**; *zannetmek* > **Krg. coromoldo-**; *düşünmek* > **Krg. oylon-, oylo-**  
 selam (*A.*) *Selam* > **Krg. salam**  
 selamet (*A.*) *Selamet* > **Krg. esen, salamat**  
 semri- *Semirmek, yağlanmak* > **Krg. semir-**  
 semrit- *Semirtmek* > **Krg. semirt-**  
 sınıuq *Kırılmış, kırık* > **Krg. kıyragan, singan, sınık**  
 siñür- *Sindirmek* > **Krg. bas-**; *başmetmek* > **Krg. aş kıl-, siñür-**  
 siyaset (*A.*) *Siyaset* > **Krg. sayasat**  
 soq- *Sokmak* > **Krg. kirgiz-, sal-, tık-, suk-** "bıçak vb. şeyler sokmak"; *vermek* > **Krg. ber-**  
 sor- II *Sormak* > **Krg. suro-**; *aramak* > **Krg. izde-, kara-, suramcıla-, tint-**  
 şuhbet (*A.*) *Sohbet* > **Krg. aňgemeleşüü, suhbat**  
 sünnet (*A.*) *Sünnet* > **Krg. sünnöt**  
 şaħranc (*F.*) *Satranç* > **Krg. satranç**, şahmat, şahmat  
 şaqat (*A.*) *Güç, kuvvet* > **Krg. daremet, kıyın, kubat, küç, oor, takaat**  
 taqşır (*A.*) *Kusur* > **Krg. az ayıp, kusur, taksır** "büyüklere saygı sözü; efendim" \*/m  
 tamur *Damar* > **Krg. tamır;** *nabız* > **Krg. tamırdın kağışı**  
 tamuz- *Damlamak* (Tezcan: "damlatmak" olarak düzeltilmelidir.) > **Krg. tamız-** "damlatmak"  
 tanu- *Tanımak* > **Krg. bil-, taanı-**  
 taru- *Daralmak, dar gelmek* > **Krg. tarı-** "daralmak, darlaşmak, küçölmek; zorlaşmak"  
 taş *Dış* > **Krg. tış**  
 temür *Demir* > **Krg. temir**  
 temürçi *Demirci* > **Krg. temirçi**  
 teñri *Tanrı* > **Krg. kuday, teñir**  
 tertib (*A.*) *Tartıp, düzen* > **Krg. tartıp**, sistema, tartıp, tüzölüş  
 tılmaç *Tercüman* > **Krg. kotormoçu, tilmeç** "tercüman"  
 tilkü *Tilki* > **Krg. tülkü**

- tir-** *Dermek, toplamak* > **Krg. ter-**, çoğult-, cıyna-, topto-  
**tirgük** *Direk* > **Krg. tirek, türkük**, zım karagay (aynı zamanda -g- > -k- değişmesi)  
**tiz** *Diğ* > **Krg. tize**  
**toqış-** *Savaşmak, vuruşmak* > **Krg. soğuş-, togoş-** "çarpmak, savaşmak; birleşmek, karşılaşmak; kesişmek; kavuşmak"  
**toqıt-** *Dokutmak, yaptırmak* > **Krg. tokut-**  
**tolı** *Dolu* > **Krg. möndür, tolo**  
**tolu** *Dolu* ("Tezcan: "dolunay" alınması gerekir.) > **Krg. möndür, tolo**  
**topraq** *Toprak* > **Krg. cer, topurak**  
**törtinç** *Dördüncü. bk. törtünç, törtünçi* > **Krg. törtünçü**  
**törtünçi** *Dördüncü. bk. törtünç, törtünçi* > **Krg. törtünçü**  
**törüt-** *Yaratmak* > **Krg. carat-, töröt-** "ortaya çıkmasına sebep olmak; doğurtmak" \*/m  
**töşe-** *Döşemek* > **Krg. töşö-**  
**töşek** *Döşek, yatak* > **Krg. kerebet, körpöçö, say, töşök**  
**töşet-** *Döşetmek* > **Krg. töşöt-**  
**tuşıq-** *Rastlamak* > **Krg. cologup kal-, kokustan kezdeş-, tuşuk-** "karşılaşmak, rastlamak"  
**tuı** (*F. tütü*) *Papağan* > **Krg. totu** kuş  
**tüne-** *Gecelemek* > **Krg. tünö-**  
**tünek** *Zindan* > **Krg. zından, tünök** "hayvanların, kuşların gece yattıkları yer, ahır, yuva" \*/m  
**Türkçe** *Türkçe* > **Krg. Türk tili, Türkçö**  
**tüzet-** *Tanzim etmek, düzeltmek* > **Krg. tüzöt-**  
**tüzül-** *Düzelmek* > **Krg. oñol-, tüzöl-**  
**'ulema** (*A. Alimler*) > **Krg. ulama**  
**ulı-** *Ulumak* > **Krg. ulu-**; *inlemek* > **Krg. kırkosta-, onto-**  
**ulıt-** *Ulutmak, inletmek* > **Krg. ulut-**  
**üçünç** *Üçüncü* > **Krg. üçünçü**  
**üle-** *Paylaşmak* > **Krg. böl-, ülö-**  
**ümmet** (*A. Ümmet*) > **Krg. ümmöt**  
**ünde-** *Seslenmek, çağırma* > **Krg. çakıruu, ündö-**  
**üzengü** *Üzengi* > **Krg. üzöngü**  
**vezirlik** *Vezirlik* > **Krg. vazirlik "vezirlik"**  
**yi-** *Yemek* > **Krg. ce-**  
**yil II** *Yel, rüzgâr* > **Krg. cel, celargı**  
**yir-** *Yermek, beğenmemek, hakir görmek* > **Krg. camanda-, ceri-** "kabullenmemek, reddetmek; beğenmemek, nefret etmek" \*/k  
**yit-** *Yitmek* > **Krg. cogol-, cit-** "yitmek, ortadan kaybolmak..."; *kaybolmak* > **Krg. adaş-, cogol-**  
**yiti** *Yedi (7)* > **Krg. ceti**  
**yitim** *Tamam* (Tezcan: "... 'eksik' anlamını vermek gerekir. Belki *yit-im* 'kayba uğramış, eksilmiş' olarak açıklamalıyız...") > **Krg. büt, cakşı, carayt, makul, toluk, citim** "yitim"  
**yitür-** *I Kaybetmek, yitirmek* > **Krg. cogot-, citür-**  
**yor-** *I Yürümek. bk. yorı-* > **Krg. cür-** (aynı zamanda y- > c- değişmesi); *yorı- yürümek* (Tezcan: Sık sık 'yaşamak, ömür sürmek, davranmak' anlamlarına geldiği de belirtilmelidir.) > **Krg. cür- \*/v, varmak. bk. yor-** > **Krg. cet-, kel-**  
**yörgüçi** *Rüya tabirisi, rüya tabir eden. bk. yorğuç* > **Krg. \*/v**  
**yulduz** *Yıldız* > **Krg. cıldız**  
**yüle-** *Desteklemek. bk. yöle-* > **Krg. arka boluu, coolook-tayak boluu \*/v**  
**yürek** *Yürek* > **Krg. cürök**  
**zamane** (*A. Zamane*) > **Krg. azırkı, bügünkü, zamanası kuurul-/tarı-** "çaresiz kalmak" deyimi içinde. \*/e  
**zından** (*F. Zindan*) > **Krg. zından**  
**zinet** (*A. Ziyet, süs, bezek*) > **Krg. monçok, zıynat** "saygı, hürmet gösterme", casalga, azem, şuru-monçok \*/m  
**ziyaret** (*A. Ziyaret*) > **Krg. bar-, kel-, zıyarat** "ziyaret, kutsal yerleri ziyaret etme"

## Sonuç

Kutadgu Bilig'de, Tezcan'ın dizine eklenmesi gerektiğini söylediği kelimelerle birlikte (18 kelime) toplam 2998 adet kelime bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig'de var olup günümüz Türk lehçelerinde *manası değişenlerin sayısı*, Krg.T'de 105'tir (% 3).

Kutadgu Bilig'de var olup günümüz Türk lehçelerinin *ağızlarında yaşayanların sayısı*, Krg.T'de 2'dir. Ancak bu veri sağlıklı değildir. Çünkü Kırgız ağız sözlüklerine tam anlamıyla ulaşamadık.



Kutadgu Bilig’de var olup günümüz Türk lehçelerinde *kısmen değişen yapılar*da yaşayanların sayısı Krg.T’de 74’tür (% 2.2).

Kutadgu Bilig’de var olup günümüz Türk lehçelerinde *eskizyenlerin sayısı* Krg.T’de 21’dir (% 0.6).

Kutadgu Bilig’de var olup günümüz Türk lehçelerinden sadece Kırgız Türkçesinde olanların sayısı 1544’tür (% 46,2).

Bu sayılar ve oranlarda küçük sapmalar olabilir. Zira çok hacimli bir materyal işlenmeye çalışılmıştır. Bu yüzden dikkatten kaçanların ve buna bağlı olarak tespitlerde bazı isabetsizliklerin olması mümkündür. Ancak bunların oranı genel sonucu ve kanaati değiştiren ölçüde olmayacaktır.

Yukarıdaki rakamlar ve oranlar, sadece Kutadgu Bilig’den günümüze ulaşan söz varlığının çağdaş Türk lehçelerinde yaşama oranlarını göstermektedir. Bu, Kutadgu Bilig’in okunduğunda hemen anlaşılacağı manasına gelmez. Çünkü neredeyse pek çok kelime, 11. yüzyıldan 21. yüzyıla gelinceye kadar ses ve hatta anlam bakımından değişmelere uğramıştır. Buna devrin dil bilgisel yapılarını ve unsurlarını da eklemek gerekir. Kafiye, vezin ve daha başka etkenlerle ifadelerin manzum söyleyiş biçimine uyma zorunluluğu da Kutadgu Bilig’in “anlaşılma” derecesi meselesinde göz önünde bulundurulmalıdır.

### Etik Beyan

“*Kutadgu Bilig’deki Söz Varlığının Günümüz Kırgız Türkçesiyle Karşılaştırılması Üzerine*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

### Kısaltmalar

A.	Arapça (İndeks’teki kısaltmaya uyulmuştur.)
DLT	Divanu Ligati’t-Türk
ET	Eski Türkçe
F.	Farsça (İndeks’teki kısaltmaya uyulmuştur.)
İFYE	İsimden Fiil Yapım Eki
KB	Kutadgu Bilig
KBS	Köken Bilgisi Sözlüğü
Krg.T.	Kırgız Türkçesi
OT	Orta Türkçe
TT	Türkiye Türkçesi

### Kaynakça / Bibliography

- Arat, R. R. (1991), *Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig, I-Metin*, Ankara: TDK Yay.
- Arat, R. R. (1959), *Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig, II-Tercüme*, Ankara: TTK Yay.
- Arat, R. R. (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks*, (neşre haz. K. Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yüce), İstanbul: TKAE Yay.
- Berbercan, M. T. (2013), “Kutadgu Bilig’de Fiillerin Çok Anımlı Yapısına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press.
- Derleme Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Dilâçar, Agop (1995), *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.
- Doğumunun 90. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri* (2011), 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay.
- Eker, Ö. Ve Kök, A. “Kutadgu Bilig’in Mısır Nüshasının Dizini Üzerine Notlar” (2017), *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, Cilt 1, Sayı 1: 85-116.
- Eker, Ö. *Kutadgu Bilig Dizini* (2015), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Danışman: Doç. Dr. Abdullah Kök. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Erdal, M. “Kutadgu Bilig Metni” (2009), *Doğumunun 90. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay., 2011: 201-208
- Gülensoy, T. (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Gülsevin, G. “Kutadgu Bilig Türkçesinden Anadolu Ağzlarına” (2006), *Erişyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, Yıl: 2006/1: 109-121.
- Gülsevin, G. “Kutadgu Bilig’in Dilinde Lehçelerin Özellikleri: ‘Denk Çiftler’” (2007) *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*.
- Kaçalın, M. S., *Yusuf Hâs Hâcib, Kutadgu Bilig-Metin* (e-kitap), <https://docplayer.biz.tr/8272736-Yusuf-has-hacib-kutadgu-bilig-metin-hazirlayan-mustafa-s-kacalin.html> (erişim tarihi: 27.07.2019).

- Karagöz, İ. “Kutadgu Bilig’in Söz Varlığındaki (Bazı) Hapax Legomenon (Tek Kullanımlık)lar”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri* (2009), 26-27 Ekim 2019, Ankara: TDK Yay., 2011: 267-273.
- Karahan, A. “Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre Çiğil Lehçesi ve Karahanlı Yazı Dili ile İlişkisi” (2009), *Uluslararası Türkîyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri, Kaşgarlı Mahmut ve Dönemi*, Ankara: TDK Yay: 467-477.
- Karahan, A. “İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış” (2009), *Türkîsh Studies, Volume 4/4 Summer*: 650-691.
- Karahan, A. *Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi (Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Karahan, A. “Karahanlı Türkçesi Yazı Dili Hangi Lehçeye Dayanıyordu” (2014), *TEKE Dergisi*, S. 3/2: 13-28.
- Kayasandık, A. (2018), “Türkiye Türkçesinde Ölen Fiiller”, *TEKE Dergisi*, S. 7/1: 105-125.
- Kazak Türkçesi Sözlüğü* (1984), Tercüme H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar, İstanbul: TDA Vakfı.
- Kutadgu Bilig*, Kahire Nüshası (1993), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kutadgu Bilig*, Fergana Nüshası, Ankara: TDK Yay.
- Kırgız Sözdüğü* (2014), (Haz. Selahattin Çankaya), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü* (2010), Bişkek: “Avrasya Press”.
- Kırgızca-Türkçe Sözlük* (2017), (Haz. E. Arıkoğlu, C. Alimova, R. Askarova, B.Kağan Selçuk), Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. “Kaşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi”, *Türk Dili, Divanü Lüğati’t-Türk Özel Sayısı* 253: 3-19.
- Mert, A. (2018), “Kutadgu Bilig Nüshalarında Dizine Alınmayan Sözcükler”, *Gazî Türkîyat*, Güz 2018/23: 221-232.
- Ölmez, M. (2004), “Çağdaş Türk Dillerinde Kutadgu Bilig Çevirileri”, *Türk Dilleri Araştırmaları*.
- Önler, Z. (1993), “Kutadgu Bilig’de *Ekeçek* Kelimesi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 497: 342-344
- Özbek Tilinin İzahlı Lüğati* (1981), İkki Tomli, Moskva: “Rus Tili” Naşriyatı.
- Özkan, N. (2009), “Kutadgu Bilig’den Günümüze Türkçe Kelimelerde Anlam Olayları”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay. 2011: 433-460
- Öztürk, F. (2005), “Kutadgu Bilig’de Bitki Adları”, *İzmir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*.
- Salman, H. (2014), “Karluk Devletinin Kuruluş Tarihi Meselesi”, *Marmara Türkîyat Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. I.
- Sümer, F. (1994), *Eski Türklerde Şebircilik*, Ankara.
- Tabaklar, Ö. (2009), “Kutadgu Bilig İndeksinde Bazı Düzeltme Önerileri”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay. 2011: 485-492
- Taş, İ. (2009), “Kutadgu Bilig’de İndeks’te Yer Almayan İki Sözcük Üzerine”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay. 2011: 493-504
- Tekin, T. (1988), *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK Yay.
- Tekin, T. (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara: Simurg Yay.
- Tezcan, S. “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine” (1981), Ankara: *Bulleten*, C. XLV, S. 178: s. 23-78
- Tezcan, S. “Kutadgu Bilig’de Yeni Düzeltmeler” (2009), *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay., 2011: 523-534
- Yusuf Has Hacib’in Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig* (2016), Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 209, Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi: 9.

### EXTENDED ABSTRACT

The present study aims to compare the vocabulary of Kutadgu Bilig with the Kyrgyz language of contemporary Turkish dialect, which is the most important and voluminous didactic poem written in Eastern (Karahanids) Turkish of the eleventh century. This study is based on the copies and translations of Kutadgu Bilig published by Reshit Rahmet Arat (Yusuf Has Hajib Kutadgu Bilig I –Metin (Copy), Yusuf Has Hajib Kutadgu Bilig II –Tercume (Translation) and Kutadgu Bilig III which was also prepared by him, but published by K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yuje. This study also contains words that are not included in the Index, but recorded by Semih Tezcan as “must be added”. The number of these words is 18. This study attempts to compare each word and its meaning from Index with words and meanings in Kyrgyz Turkish; Each descriptive meaning in Kutadgu Bilig is attempted to be given with the closest equivalent into Kyrgyz; change of the meaning, change of the word structures and obsolete words are identified. It can be explained by examples below:

Word	Meaning	Equivalent(s)in Kyrgyz
Alp	Giant	Alp
	Hero	baatr, kaarman
	Brave	kayrattuu, kurç, taymanbas
	Valiant	Baatr

The number of words with slight change of meaning from Kutadgu Bilig in Kyrgyz is 105 (approximately 3%). There might be a few deviations in this number. Here are some examples:

<b>aġru-</b>	<i>Get sick</i>	<b>ooru-</b> "get sick, get worse"
<b>alış-</b>	<i>Together Jointly Do Share</i>	<b>alış-</b> "to fight, to struggle; to quarrel"
<b>alqa-</b>	<i>Applaud</i>	clap, <b>alqa-</b> "make a good wish"
<b>Apa</b>	<i>Mother, human, man</i>	human, man, <b>apa</b> "mother"

Words with slight distortion of structure (\*/k). The number of words with slight distortion of structure in Kutadgu Bilig and which exist in Kyrgyz language are 74 (approximately 2.2%). There might be a few deviations in this number. We can show a few examples below:

<b>aq-it-</b>	<i>Drain</i>	ag-ız-
<b>art-ur-</b>	<i>To Increase</i>	art-tır-
<b>aş+çı</b>	<i>To cook</i>	aş+poz, aşpozçu
<b>az+la-</b>	<i>To see less, underestimate</i>	az+sın-

The number of obsolete words from Kutadgu Bilig which reached the Kyrgyz language are 21 (0.6%). There may be a few deviations in this number. Examples for obsolete words: (\*/e):

<b>ay-</b>	<i>To say, to speak</i>	ayt-, süyle-
<b>Bayat</b>	<i>Ancients (God)</i>	bayatadan/bayatdan "lately", bayatadan/bayatdan beri "all along"
<b>ıç-</b>	<i>Let off</i>	koyo ber-

This study also contains words that are "problematic" in terms of reading and interpretation. The number of problematic words mentioned by Tezcan are 103. This study does not include proper nouns. There may be more or less changes in the figures mentioned above.

As a result, approximately 1543 words exist in contemporary Kyrgyz language from Kutadgu Bilig, which contains approximately three thousand (2998) words. This number corresponds to 46/47%. We could not mention all 1543 words in this study as we thought that it would increase the length of the article, but a large part is included. Words that are not included, but recorded by Semih Tezcan as "must be added" in the Index are also available.